

Intertekstualne veze "Seljaka" Władysława Stanisława Reymonta i "Ognjišta" Mile Budaka

Salopek, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:352245>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Katedra za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti
Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti
Katedra za poljski jezik i književnost

**INTERTEKSTUALNE VEZE „SELJAKA“ WŁADYSŁAWA
STANISŁAWA REYMONTA I „OGNJIŠTA“ MILE BUDAKA**

DIPLOMSKI RAD
8 ECTS-bodova
15 ECTS-bodova

Ivan Salopek

Zagreb, 2020.

Mentori
Prof. dr. sc. Dean Slavić
Doc. dr. sc. Filip Kozina

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Razrada	3
2.1. Intertekstualnost i recepcija.....	3
2.2. Mlada Poljska i „Seljaci“	4
2.3. Povijesne okolnosti u hrvatskom društvu i kontekst nastanka „Ognjišta“	7
3. Analiza	11
3.1. Glavni ženski likovi „Ognjišta“ i „Seljaka“	11
3.1.1. Ženski likovi u „Seljacima“	12
3.1.2. Ženski likovi u „Ognjištu“	22
3.1.3. Sinteza ženskih likova	30
3.2. Očevi i sinovi.....	32
3.2.1. <i>Boryna i Antek</i>	32
3.2.2. <i>Blažić i sinovi</i>	35
3.2.3. Sinteza glavnih muških likova „Seljaka“ i „Ognjišta“	38
3.3. Lukanov lik.....	39
3.4. Gdje su onda intertekstualne veze?	44
4. Zaključak	46
5. Literatura	48

1. Uvod

Tema su ovoga međuodsječkoga diplomskoga rada intertekstualne podudarnosti između romana „Seljaci“ Władysława Stanisława Reymonta i „Ognjišta“ Mile Budaka. Cilj je usporedno prikazati izabrane segmente dvaju romana te na taj način istaknuti njihove intertekstualne odnose. Nakon što se na temelju analiza obaju tekstova uoče sličnosti i razlike, moglo bi se podastrijeti dovoljno dokaza da se donese sud o tome je li Budak posegnuo za „Seljacima“ kao uzorom i predloškom kada je pisao „Ognjište“. Naime, Budak je u pismu upućenom fra Stanku Petrovu (datirano 9. siječnja godine 1939.) napisao kako „Seljake“ nije čitao, iako su „Ognjište“ često uspoređivali s Reymontovim „Seljacima“ (Jonjić i Matković 2012: 301). U radu će se najprije ukratko odrediti pojam intertekstualnosti, zatim slijedi analiza obaju romana s posebnom pozornošću usmjerenom glavnim likovima i njihovim osobinama, te sukobima među likovima koji su važni za fabulu. Sam će se nastanak obaju romana smjestiti i u vremenski, kulturni te politički kontekst.

2. Razrada

2.1. Intertekstualnost i recepcija

Pojam se intertekstualnosti kroz povijest nastojalo odrediti i opisati na više načina. Termin je skovala Julija Kristeva nadahnuta Bahtinom kako bi opisala aktivan odnos teksta kao mreže znakovnih sustava sa sustavima označiteljskih praksi njegove kulture (Biti 2000: 224). U sličnom smjeru ide i Barthes proglasivši smrt autora, određivši autora kao snop različitih silnica koje proizlaze iz kulture (Beker 1995: 43), prema čemu se intertekstualnost objelodanjuje kao posljedica istih utjecaja unutar nekoga kulturnog koda. Eliot nije upotrebljavao taj pojam, ali je prema njegovoj teoriji impersonalne doktrine pjesničkog stvaranja poetika svakog pjesnika posljedica tradicije, medija i konvencije (Beker 1995: 43). Genette je intertekstualnost najkraće odredio kao odnos nekog teksta i drugog teksta čiji su tragovi u njemu očitii (Beker: 48). Dok je u prethodnim definicijama naglasak na podudarnosti teksta i zajedničke kulturne prakse, ovdje je u prvom planu dodir dvaju izabranih tekstova. Bahtin je dijalogičnost ocijenio temeljnim svojstvom polifonijskoga romana, ali dijalogičnost postoji i na razini tekstova, a to je intertekstualnost. (Čale Knežević 1993: 17).

Intertekstualnost, dakle, nije isto što i citatnost, već se odnosi na trag nekog djela koji se prepoznaje unutar teksta i kao pojam je usko povezana s pojmom utjecaja. Uvažavajući Eliota i Barthesa, možemo reći da je utjecaj posljedica ustaljene i općeprihvaćene književne tradicije, strujanja u kulturi, te povoljan stav koji kod nekog književnika stvara djelo koje odgovara silnicama umjetničkih stvaralačkih težnji koje su u toj kulturi u danome trenutku prisutne. Da bi neko književno djelo ostavilo traga i postalo dijelom korpusa visoke svjetske književnosti, ili da bi u budućnosti bilo nazivano klasikom, treba biti dobro prihvaćeno, ponajprije od struke i znanstvenika, ali i čitateljska publika igra u tome veliku ulogu. Zbog toga je razloga recepcija preduvjet stvaranja utjecaja jednog djela na druga, a tako i preduvjet intertekstualnosti.

Recepcija djela igra veliku ulogu u razvijanju odnosa djela koja slijede prema tom djelu, kao i novih autora prema starijima. Marija Moog-Grünwald (Beker: 44) razlikuje tri vrste recepcije: *pasivnu recepciju*, odnosno broj prodanih primjeraka knjige ili reakcije čitatelja-laika, *reakciju profesionalaca*, odnosno kritike, ili u ovom slučaju čak i dodjela Nobelove nagrade za književnost, i na koncu *produktivnu recepciju*, koja je za okvir proučavanja u ovom diplomskom radu možda i najvažnija, a odnosi se na reakcije drugih književnika koji svojim djelima oponašaju neko djelo, ili se postavljaju u odnos prema tome djelu, kadšto i polemičan. Zanimljiv je primjer za tu vrstu recepcije prerada „Seljaka“ Marie Anne de Bovet naslovljena

„Zemlja i žena“, koja je u francuskim medijima podigla dosta prašine, prvenstveno zbog toga što nije bila kvalitetna, a izašla je prije francuskog prijevoda „Seljaka“, umanjivši tako potencijalni uspjeh „Seljaka“ kod francuske publike (Ziejka 2015: 128).

Upravo je recepcija ono što prethodi stvaranju intertekstualnih poveznica, a „Seljaci“ su u svim trima aspektima recepcije u svoje vrijeme briljirali, zato se posve logičnom i smislenom čini pretpostavka da je Budak uistinu mogao čitati „Seljake“ i da je svoj roman pisao potaknut tim djelom, koje je na hrvatski prevedeno nedugo nakon što je okrunjeno Nobelom. Naime, Reymont je „Seljake“ pisao u nastavcima, a prvi je dio, *Ljeto*, počeo pisati 1901. Posljednji je dio tetralogije dovršio 1907. (Ziejka 2015: 124.), da bi Nobelovu nagradu za književnost upravo za roman „Seljaci“ dobio godine 1924. (Benešić 1928). Julije Benešić je o njima pisao već 1905. (o prvim dvama dijelovima), a čitavu je tetralogiju prevodio od godine 1928. do 1935. (Košutić-Brozović 2018: 181). Budakovo je „Ognjište“ objavljeno 1938. godine, što ostavlja dovoljno vremena za pretpostavku da je uistinu i mogao čitati „Seljake“ u hrvatskom prijevodu, pogotovo uzmemo li u obzir da su najveće sličnosti vidljive ponajviše između „Ognjišta“ i prvih dvaju dijelova „Seljaka“. Protudokaz bila bi činjenica da je Budak od 2. veljače 1933. u emigraciji (Jonjić i Matković: 55). No, netko bi mogao iznijeti i mogućnost po kojoj je Budak čitao „Seljake“ u njemačkom prijevodu, jer je u Berlinu boravio od kraja 1933. do listopada 1934. (Jonjić i Matković: 63), što je također mogućnost budući da je „Seljake“ Jean Paul d'Ardeschach na njemački preveo razmjerno rano, već godine 1912. S romanom je mogao doći u doticaj i u Italiji – no ove su mogućnosti za sada bez ikakva dokaza. Na jednak su se način kao što se „Ognjište“ stavljalo u odnos prema „Seljacima“ i „Seljaci“ stavljali prema Zolinoj „Zemlji“ (Mańkowska 1917.), a ta činjenica ide u prilog opravdanju težnje da se poštuju uzori i utjecaji, ali i da je u društvima u kojima su se ti romani pojavili vladalo slično ozračje, koje je pogodovalo boljoj prijemčivosti tih djela među čitateljstvom. Uoči početka istraživanja ne možemo s potpunom sigurnošću reći je li Budak ipak čitao „Seljake“ ili zaista nije, ali cilj je ovoga rada pomoću analize prikupiti dovoljno dokaza da se bez kolebanja možemo prikloniti jednoj od tih dviju tvrdnji. U analizi koja slijedi u trećem poglavlju ovoga rada govorit će se o glavnim likovima, njihovim obilježjima, a nakon sinteze provest će se i analiza. Valjalo bi ipak biti oprezan jer nije teško upasti u zamku i previdjeti žanrovska stalna mjesta.

2.2. Mlada Poljska i „Seljaci“

Pokret mlade Poljske nastao je na prijelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće, točnije, njegovim je početkom određena godina 1890., a završava godine 1918., iako i oko toga postoje

prijepori (Brodzka et all. 1992: 652). Taj se pokret odlikuje tendencijama suprotnim onima dotad dominantnoga pozitivizma, ponajprije zbog razočaranosti neuspjehom same zamisli pozitivizma kao struje što je trebala uzdignuti Poljsku, koja je u to vrijeme bila rascjepkana na rusko, prusko i austrijsko područje, te se zapravo održavala samo jezikom i kulturom, budući da na političkoj karti nije postojala.

Pozitivizam je, kao pokret nastao zbog zamisli da se Poljska politički, gospodarski i kulturno osamostali, podrazumijevao „rad iz temelja“ (*praca w podstaw*), što znači da je glavna misao u književnosti bila unaprijediti društvo na sve moguće načine. Društvenost gubi homogeno nacionalno shvaćanje i pojavljuje se klasna podjela, što se vidi na primjeru polarizacija političkih stranaka (Malić 2004: 131). Velika se važnost davala učenju J. S. Milla, Hipolytea Tainea, Charlesa Darwina. Pozitivizam je ubrzo prizvao neizbježan antipozitivizam zbog nemogućnosti ostvarenja zamišljenih ideja, čemu je jedan od glavnih razloga bila represivna politika okupatora, ali i postupno okretanje modernizmu.

Iako su „Seljaci“ nagrađeni prestižnom Nobelovom nagradom za književnost godine 1924., roman je nastao poprilično ranije, točnije, u vrijeme mlade Poljske i tada rasplamsane *chlopomanije*, odnosno, velikoga interesa i opčinjenosti selom i seljacima. Naime, Poljska je od konca srednjega vijeka (15./16. stoljeće) funkcionirala kao plemićka republika, a tek je u pozitivizmu seljaštvo i idejno postalo dijelom poljskoga naroda i nositeljem narodnoga identiteta (Linker 2002: 92), što je uzelo zamaha i u sljedećem književnopovijesnom razdoblju, za vrijeme mlade Poljske.

Smjena književnih i kulturnih epoha često se poima kao kruženje klasične i protuklasične epohe. Tako bi antika, renesansa, klasicizam i pozitivizam bile klasične epohe, kojima vladaju racionalizam, formalni konvencionalizam i kult antike (Hutnikiewicz 1994: 9). Suprotne su njima epohe srednjega vijeka, baroka, romantizma te modernizma, odnosno u poljskom slučaju razdoblje mlade Poljske. Upravo je modernizam imao ulogu uvlačenja u orbitu pojava civilizacijskih „novih barbara“, potomaka rasa i naroda pokornih i pokorenih, koji se u tom trenutku oslobađaju stoljetne apatije i pasivnosti.¹ (Hutnikiewicz: 10)

U prilog tome govori činjenica da u to vrijeme sve više na površinu u francuskoj književnosti izbijaju keltska i baskijska prezimena autora, da su sve važniji južnoamerički pjesnici, da se u svijetu dotad posve nepoznata skandinavska književnost diže na razinu svjetske književne sile. (Hutnikiewicz: 10).

¹ wtargnięcia w orbitę zjawisk cywilizacyjnych „nowych barbarzyńców“; potomków ras i narodowości podbitych i uległych, a wyzwalających się współcześnie z wiekowej apatii i bierności.

Poljska se nalazila u nezavidnoj situaciji. Iako su vlasti svih triju okupiranih dijelova Poljske nastojale surađivati s okupatorima kako bi se izborili za što veća prava i autonomiju, pruski dio Poljske nije uspio umaći *Kulturkampf*, kao što ni područja pod ruskom okupacijom nisu imala snage oduprijeti se nasilnoj rusifikaciji. Najpovoljnije je stanje bilo u austrijskoj Galiciji, jer je to područje imalo vlastiti parlament (sejm) i vlastitu vladu. Nastajale su stranke, a među njima i galicijska seljačka stranka (Stronnictwo Ludowe) 1895. te Kršćansko-seljačka stranka (Stronnictwo Chrześcijańsko-Ludowe) iz 1896. (Hutnikiewicz: 52).

Kako je seljački angažman rastao, tako se sve više uviđala potencijalna moć seljaštva u zemlji koju su rascjepkali na dijelove i koja je postojala samo u jeziku i identitetu naroda. Najveće slikarsko ime razdoblja mlade Poljske, Stanisław Wyspiański napisao je, između ostalog, i dramu „Wesele“, koju je smjestio u tipičan seljački dom. U toj, najpoznatijoj i vjerojatno najboljoj drami toga razdoblja, oslikao je stanje u društvu, potpunu nemogućnost razumijevanja i sporazumijevanja između plemića i seljaka te pasivnost i nespremnost seljačkog sloja da pokrene promjene, upravo u liku mladog seljaka koji bi trebao zapuhati u rog da probudi narod, ali zapravo i sam spava. Prihvaćeno je mišljenje da je povod za pisanje te drame bilo vjenčanje njegova prijatelja slikara, koji se oženio seljankom, baš kao i veliki broj umjetnika mlade Poljske, mahom obrazovanih građana – uključujući i Wyspiańskoga.

Slikarska djela Wyspiańskog također se uklapaju u osnovne zamisli djelovanja mlade Poljske, pa su na njegovim slikama veoma česti seoski motivi. Wyspiański je vjerojatno jedini poljski književnik toga razdoblja koji je, uz Reymonta, bio poznat izvan granica domovine (Wyka 1962: 215).

U razdoblju mlade Poljske svi su autori uglavnom seljačkog ili građanskog podrijetla. Ni Reymont nije bio iznimka: rođen je 1867. u selu Kobile Wielkie.

Reymontu se pripisuje prvenstvo u prikazima sela koji su realistični, neidealizirani i pruženi bez pretjeranih stavova koji bi podrazumijevali idealizaciju ili barbarizaciju. (Mańkowska: 253). Njegov se tip stvaralaštva ne može opisati kao profinjen, poetski, ni posebno njegovan; on je realističan, sirov, ali s detaljnim i vjernim opisima koji preslikavaju autorovo iznimno pamćenje (Hutnikiewicz: 279). Gdje je i pomalo oštro opisan kao

outsajder i samouk manjkave književne kulture, anakronični naturalist, slab oponašatelj modernističkog pogleda na svijet i nevjest psiholog (Malić 1973: 76).

„Seljaci“ imaju jednostavnu fabulu, pisao je Benešić, ali je također nadodao i da je ovo pravi seljački ep, kao što je „Gospodin Tadija“ Adama Mickiewicza plemićki ep (Benešić: 1928). S Mickiewiczovim epom „Seljake“ je uspoređivao, misleći na slikovit izričaj, i Kryzanowski (Kryzanowski 1967: 11).

Iako je djelo nastalo u razdoblju mlade Poljske, radnja se odvija kudikamo ranije. S obzirom na opisano stanje u društvu, kao što je siromaštvo na selu, pojava Nijemaca koji kupuju zemlju, sukob s plemićima oko zemlje, a i lik sluge Kube koji je veteran siječanjskog ustanka, moguće se vrijeme radnje može suziti na neku od godina između 1880. i 1893. (Lechowa 1968: 71).

2.3. Povijesne okolnosti u hrvatskom društvu i kontekst nastanka „Ognjišta“

„Ognjište“ je nastalo u uvjetima sličnim nastanku „Seljaka“, ali opet specifičnim s obzirom na društvo, prostor i političko stanje. Nastalo je podosta kasnije od „Seljaka“ (više od 30 godina), ali ne mora nužno biti riječ o kašnjenju, već o posljedicama strujanja književno-kulturnih silnica u hrvatskom društvu tridesetih godina dvadesetog stoljeća. Hrvatska je u to vrijeme bila u sastavu Kraljevine Jugoslavije, a to je doba obilježeno velikim političkim nemirima i napetostima u društvu nakon atentata na Stjepana Radića. Uslijed represije i sve većega nezadovoljstva odnosom vlasti prema Hrvatima na političkoj se sceni pojavio i agresivan odgovor: ustaški pokret. I ustaški je pokret bio usredotočen na selo kao glavni činitelj narodnoga identiteta. Naime, jedno je od načela samog pokreta glasilo:

„Seljaštvo nije samo temelj i izvor svakoga života, nego ono i samo po sebi sačinjava hrvatski narod, te je kao takovo nosilac i vršilac svake državne vlasti u Hrvatskoj Državi.“

„Tko u Hrvatskoj ne potječe od seljačke obitelji, taj u 90 slučajeva od stotine nije hrvatskoga porijekla, ni krvi, već je doseljeni stranac.“ (Hrvatski ženski list, 3 (1941.) 5/6, str. 4).

Budakova namjera nije morala biti povezana s Načelima ustaškoga pokreta kojemu je pripadao, no činjenica jest da njegov prikaz određenoga sela Svetoga Roka i samih Svetoročana prerasta u epopeju koja može govoriti i o hrvatskom selu općenito. Takvi bi seljaci oslikali idealan tip zamišljenih hrvatskih seljaka i metaforički prikazali hrvatski narod i hrvatsko selo, baš kao što je Reymontovo selo u idejnom smislu moglo sugerirati bilo koje poljsko selo. Sličan se razlog, kakav stoji i među Načelima (o selu i seljacima kao jezgri naroda) mogao nalaziti i kod Reymonta kada je odlučio pisati roman „Seljaci“, roman o selu i seljacima.

Budak je i sam bio metom atentata 1932. godine (Jelčić 1995: 28), ali je preživio i otišao u emigraciju u Njemačku i Italiju, gdje u 43 dana 1937. godine piše četverosvezačni roman „Ognjište“ (Jelčić 1995: 29). Ta se informacija ipak vjerojatnije odnosi na pisanje konačne inačice, budući da postoje indicije i dokazi da je roman počeo pripremati kudikamo ranije, čak

od 1932. (Slavić I, 3).² „Ognjište“ je dio ličkoga ciklusa, u koji su uključeni i roman-grozd „Kresojića soj“; roman „Musinka“, te tri knjige pripovijedaka „Opanci dida Vidurine“, „Pod gorom“ i „Vučja smrt“. Baš kao što je Reymont učinio sa svojom „Obećanom zemljom“, Budak se okušao i u socijalnom romanu građanskoga života, između ostalog, i romanom „Rascvjetana trešnja“, iako i u tom djelu imamo niz poglavlja smještenih u selo, vjerojatno opet Sveti Rok.

Onodobna su kritika i publika izvrsno prihvatile „Ognjište“. O oduševljenju dijela domaće kritike govori činjenica da je u članku u „Hrvatskom narodu“ (Milković 1941: 7) pisalo kako je Budak bio u razmatranju za tada privremeno ukinutu Nobelovu nagradu, što se čini pretjeranim hvaljenjem – nominacije su provjerljive i Budaka nema među nominiranima. Nažalost, zbog Budakove je političke pozadine teško naći posve objektivan i vjerodostojan osvrt na „Ognjište“, jer se njegov lik i djelo iz pogrešnih razloga hvalilo i uzdizalo, ili pak umanjivalo, ponižavalo, a kadšto i ignoriralo. Međutim, ne bi bilo netočno reći da je Budak od 1930. do 1945. bio jedan od najcjenjenijih i najpopularnijih hrvatskih pisaca, uz Miroslava Krležu (Jelčić 1995: 21). Neki su kritičari čak uspoređivali „Ognjište“ s romanima Dostojevskog, a upravo je taj roman bio nazivan i pravom ličkom epopejom (Maraković 1940: 221).

Na sličan način kako se opisivalo Reymonta s naglaskom na njegov dar proučavanja i opisivanja opisuje se i Budakov dar zapažanja (u ranijim djelima, nastalim prije „Ognjišta“), štoviše, piše se i da je

...silom vanjskih prilika bio odijeljen od literarnih dojmova i od neposrednog dodira sa svim onim što ga je okruživalo (...) Taj je intenzitet plastike gledanja, neposrednosti motiva, ta vanjska netaknutost, izvornost građe uza sve ono što se kod nas pisalo o Lici prije g. Budaka, bez sumnje neosporna prednost i novost onoga, što je donijela njegova knjiga novela. (Maraković 1932: 475).

U istom se tekstu tek nekoliko redaka poslije izravno uspoređuje Budakovo pripovijedanje s Reymontovim. Seljačkom su epopejom često nazivani i „Seljaci“ (Wyka 1968: 58).

Hutnikiewiczzev prikaz stanja u Poljskoj, koji smo već naveli, mogao bi se primijeniti i na situaciju u Hrvatskoj u drugoj polovici tridesetih godina dvadesetoga stoljeća. S obzirom na nepostojanje neovisne hrvatske države i sve veće osvještavanje hrvatskih seljaka – HSS je bio

² „Interpretacija i metodički pristup različitim krajevima i ključnim likovima u Budakovu *Ognjištu* sa stajališta uporabe biblizama“ naslov je teksta koji još nije objavljen, ali mi ga je autor ustupio za potrebe pisanja diplomskoga rada.

najjača hrvatska stranka – ne iznenađuje namjera da se napiše roman upravo o hrvatskom selu i seljacima.

Desetljeće uoči nastanka „Ognjišta“ bilo je prijelomno jer je 1929. godine proglašena diktatura u Kraljevini Jugoslaviji, što je označavalo konac parlamentarizma (Prelog 2016: 29). Iste je godine osnovana umjetnička grupa „Zemlja“. Grupa nije imala jedinstveni stil, ali su njezini članovi veliku važnost davali uglavnom pučkim umjetničkim izričajima, s naglašenim nacionalnim karakteristikama. U galerijama su se izlagali radovi seljaka, a čitava se umjetnost nastojala približiti slojevima koji dotad nisu imali glasa na umjetničkoj sceni, niti kao umjetnici niti kao publika (Prelog 2016: 30), u čemu se vide utjecaji Radićevih zamisli o osnaživanju sela i seljaka. Politički i društveno angažirana, lijevo orijentirana „Zemlja“, koja je djelovala kao mreža umjetnika, nije bila imuna na probleme izazvane sukobom na književnoj ljevici, pa se nakon šest godina djelovanja raspala 1935. Najvažniji je njezin predstavnik i osnivač bio ujedno i osnivač hlebinske škole naive, Krsto Hegedušić. Naivno je slikarstvo promicalo pučke slikare bez akademskoga, a kadšto i ikakvog drugog obrazovanja. Hegedušićevi su „Podravski motivi“ pak bili jedno od ključnih djela u hrvatskoj umjetnosti uopće između dvaju ratova. U poznatom je predgovoru, koji je rasplamsao sukob na književnoj ljevici, Miroslav Krleža podupro Hegedušićeve stavove o potrebnosti razvijanja nacionalne umjetnosti, ovdje prvenstveno slikarstva, koja bi bila otvorena za sudjelovanje svim društvenim klasama. Ta umjetnost, slažu se obojica, ne bi trebala uzimati utjecaje iz umjetnosti drugih naroda, jer bi to značilo prisvajanje umjetnosti drugoga naroda, umanjujući i dovodeći u pitanje autonomiju vlastite kulture (Prelog 2012: 207). Krleža i Hegedušić slažu se u trima glavnim točkama: povezanost djela sa sredinom u kojoj djelo nastaje, dakle, regionalni karakter djela i povezanost sa zemljom i narodom; potvrda individualnih vrijednosti, odnosno iskazivanje vrline vlastitog naroda; društveno usmjerenje, koje bi imalo govoriti o teškom životu najnižih i potlačenih slojeva društva (Prelog 2012: 207).

Uzmemo li u obzir spomenuta strujanja u likovnoj umjetnosti i društveni angažman u umjetnosti lijevo orijentirane „Zemlje“ i Krleže, iako je Budak u političkom smislu pripadao desnom spektru, iste estetske i društvene težnje možemo zapaziti i u njegovoj prozi, a posebno u proučavanom romanu „Ognjište“, i to u svim trima točkama. „Ognjište“ i samo ima podnaslov *roman iz ličkoga seljačkog života*, što se podudara s prvom točkom, odnosno regionalnim karakterom. Druga je tvrdnja također ostvarena uzmemo li u obzir dvoje glavnih likova, Aneru i Lukana, njihove stavove i vrijednosti za koje se bore. I treća je tvrdnja ostvarena u vidu teških uvjeta u kojima živi Anera. Prvu je tvrdnju jedinu teško u potpunosti ostvariti u književnosti, jer je upravo književnost zbog intertekstualnosti nemoguće održati *čistom* i *netaknutom*,

neokaljanom od utjecaja. Sličnost stavova kada je u pitanju kultura i smjer u kojem bi ona trebala djelovati u ovom kontekstu stavlja Budaka uz rame Hegedušiću i Krleži, što na prvu nekome može djelovati neobično, ali pristupi li se čitanju „Ognjišta“ bez predrasuda, ne bi smjelo čuditi.

Radnje obaju ovdje proučavanih romana odvijaju se na mjestima koja zaista postoje, a likovi su nadahnuti stvarnim osobama. Mile Budak u već spomenutom pismu piše:

„...sadržaj je romana potpuno izvoran i nijesam ni mislio na bilo kakve uzore, kada sam ga stavlja na papir...Nijedno lice nije stvoreno bez živoga modela osim što sam Lukanovu i Anerinu djecu malko pobrkao: ona je njemu rodila i muškiljića, što sam ja bio zaboravio, pa sam prikazao drugačije.“ (Jonjić i Matković 2012: 300)

Budakovu tvrdnju možemo prihvatiti kao istinitu, ali već sama činjenica da se radi o književnom djelu odvajava događaje iz romana od onih koji su se odvijali u zbilji. To ipak nikako ne mora značiti da se ti događaji nisu zaista tako zbili, te je posve vjerojatno da su nazivi stvarnih mjesta i osoba poslužili kako bi romani bili vjerodostojniji. U tom je slučaju znakovit pogovor prijevodu „Seljaka“ iz 1951., koji je napisao sam prevoditelj, Julije Benešić, a u kojemu se nalaze tvrdnje o samoj ideji romana:

On nije pisao povijest, nego je napisao roman o poljskom selu, koje nije moralo biti jedno, jedino, i to baš ono, koje se zove onako, kako ga je on nazvao. (Benešić 1951: 664).

Konteksti nastanka obaju romana društveno su određeni i odnose se na izvanknjiževne pojave; oba su nastali u vrijeme kada su zemlje u kojima su nastale bile neslobodne i potlačene, u obama su se slučajevima nade za oporavak polagale upravo u seljaštvo. To je očito u tada rasplamsalnoj *chlopomaniji* u vrijeme mlade Poljske, kao i u dominaciji HSS-a na hrvatskoj političkoj pozornici, ali i u temeljnim zamislima ustaškoga pokreta, kojemu je Budak bio istaknutim članom. Sam odabir sela kao prostora na kojem se odvija radnja nastavlja se na polaganje nada u selo, ali i selo je bilo tradicionalnije orijentirano, na selu su se njegovali drevni običaji te je bilo bliže onome što se smatralo jezgrom narodnosti; za razliku od kozmopolitских gradova u kojima je bilo pripadnika različitih narodnosti i etničkih skupina, na selu je stanovništvo bilo uglavnom izrazito homogeno. U nastavku rada dva će se romana tekstološki analizirati u nekoliko segmenata: glavnim ženskim likovima i njihovoj važnosti kao pokretača radnje, sukobom oca i sina, sličnostima karakteristika i funkcija glavnih likova te

naglašavanjem i isticanjem dominantnih vrijednosti glavnih likova, koje ih navode na određen način djelovanja tijekom radnje romana.

Cilj je analize koja slijedi prikazati dva romana pojedinačno pomoću navedenih čimbenika, a potom, uspoređujući ih, uočiti moguće sličnosti i razlike koje bi potvrdile ili zanijekale intertekstualnu povezanost tih dvaju romana.

3. Analiza

3.1. Glavni ženski likovi „Ognjišta“ i „Seljaka“

U oba je romana prisutan naturalistički motiv seksualne žudnje i požude kao pokretač čitave radnje. Kako je u „Ognjištu“ lik Blažića prikazan sa svojim porivima gotovo životinjski, tako je i Jagna u „Seljacima“ prikazana kao putena žena koja se ne može oduprijeti seksualnom porivu. Uz Jagnu, naturalistički je oslikan i Antek, koji ulazi u incestuozan odnos i vara svoju suprugu s vlastitom maćehom. Ženski su likovi ti koji upravljaju glavnom strujom radnje obaju romana, one su fatalne žene koje svjesno ili nesvjesno tjeraju muškarce da djeluju.

S obzirom na to da se opisuje seosko društvo, koje je izrazito patrijarhalno i više tradicionalno od građanskoga, trebalo bi smjesta biti jasno u kakvom će položaju biti ženski likovi (Packaleń Parkman 2010: 87). Budući da žive u malenoj patrijarhalnoj sredini, njihovi su životi zapravo unaprijed određeni prostorom, patrijarhalnim ustrojem i vremenom, koje je diktirano prirodnim i cikličnim kalendarom žetvi, sjetvi i smjene godišnjih doba.

U poljskoj književnosti na prijelazu stoljeća nije se pisalo otvoreno o trudnoći i porodu kao u, primjerice, skandinavskoj književnosti. Jagna je imala odnose s nekoliko muškaraca, ali nije zatrudnjela jer bi to poremetilo pripovjedni tijek romana (Packaleń Parkman 2010: 89). Hanka je rodila, ali nismo ni znali da je trudna sve do trenutka kada je trebala roditi. U „Ognjištu“ je slučaj uvelike različit pa se događa da se unutar nekoliko stranica rodi nekoliko djece, a onda ta djeca odmah i umiru. U „Ognjištu“ čitatelj mora paziti na tijek vremena jer se neke trudnoće i rođenja prešućuju, pa nije odmah jasno koliko djece imaju Manda i Blažić, kao što se ne zna koliko ih imaju Makić i Jela, dok ne počnu učestalo umirati (O3, 187, 189).

Seoska podjela poslova dijeli muški svijet od ženskoga, pa tako muškarci rade na polju, a žene su u kući i brinu se o kućanstvu (Packaleń Parkman 2010: 88). Seoski se svijet dijeli na muški i ženski, u kojemu svatko ima svoju sferu unutar koje se kreće i djeluje. Muškarci se ne

miješaju u kućanske poslove, a žene ne rade u šumi, niti se bave fizičkim poslovima u polju. Iznimka su Jagnina braća, koje majka tjera da rade sve kućanske poslove i brani im ženidbu. Kada se govori o poslovima, svakako bi trebalo razlikovati žene boljeg statusa unutar seoske zajednice od nadničarki, koje ipak rade u polju jer ih nužda na to tjera. Događalo se da i ostale, gospodske žene, rade u polju, primjerice na kupusištu, ali u tome je poslu sudjelovala čitava zajednica. Dok u „Seljacima“ postoji vidljiva podjela prostora na prostor žena i muškaraca, polje i rad na polju u „Ognjištu“ mogu odati dojam prostora emancipacije. U „Ognjištu“ i žene obavljaju djelatnosti na polju, pa tako ni Anera nije iznimka, štoviše, prizor zbog kojeg se u Blažiću probudila kobna privlačnost dogodio se tijekom žetve. U tom slučaju s rezervom treba pristupiti emancipaciji iz jednostavnog razloga – Anera je i sama siromašna i radi kao nadničarka, pa je zbog toga primorana raditi na polju. Ostale žene to ne rade jer ne moraju. Glavni je ženski lik „Ognjišta“ i sama pripadnica siromašnog seljačkog sloja, istodobno je na neki način članicom imućne (Lukanove) obitelji, ali i nadničarka, pa na neki način zamućuje tu strogu podjelu te druga pravila i običaje. O tom zamućivanju i prevrednovanju svakako će više govora biti u analizi. Ženski je dakle prostor kuće i kućanskih poslova, a muški je posao, ako ćemo rad na polju navesti kao zajednički posao s društvenim statusom kao uvjetom, nedvojbeno sječa šume, u čemu žene nisu sudjelovale ni u jednom od dvaju proučavanih romana. U „Ognjištu“ ima daleko više trudnoće, poroda i smrti nego u „Seljacima“, između ostalog, i zato što se radnja „Ognjišta“ odvija kroz duže vremensko razdoblje, dok se događaji „Seljaka“ protežu kroz godinu dana.

U nastavku ovog poglavlja bit će riječi o glavnim ženskim likovima, njihovim funkcijama te njihovim međusobnim sličnostima i razlikama.

3.1.1. Ženski likovi u „Seljacima“

3.1.1.2. Jagna

U žarištu fabule „Seljaka“ glavno mjesto, može se reći i važnije nego muški, zauzimaju ženski likovi. Kako je već rečeno, ženski su likovi određeni ženskim prostorom i ženskom funkcijom, a to su ponajprije kućanski poslovi, briga oko djece te poslovi povezani s njivama i ljetinom, ali ne i sam posao na polju. Naime, čak je i djevojčica Józka redovito sudjelovala u kućanskim poslovima, pogotovo nakon što je stari Boryna ostao nepokretan. U analizi koja slijedi najviše će riječi biti o dvama likovima „Seljaka“, suparnicama na više razina, Hanki i Jagni. Već pri prvoj pojavnosti u romanu, prikazane su s određenim osobinama i čitatelj na temelju tih opisa o njima donosi sud, ali spletom okolnosti njihove se osobine mijenjaju ili

potiskuju, dok na površinu izviru neke dotad neprikazane. Na početku su prikazane posve različitim. Jagna je uvijek opisivana, prema seljačkim standardima, kao ideal ljepote:

„A što je lijepa, lijepa je; ishranjena kao junica, lice joj bijelo, a oči su joj baš kao onaj lanov cvijet... a čvrsta je, da joj ni po koji muškarac nije dorastao...“ (S1, 15)³

Hanka je predstavljena kao njezina potpuna suprotnost:

Hanka obilazi kao leptirica, samo pobolijeva, a što uradi, nad tim bi i pas zaplakao (S1, 29).

Hanka i Jagna su prikazane kao suprotnosti; jedna je prototip majke i radišne te pokorne seoske žene, a druga je prikazana pretjerano erotično (Packaleń Parkman 2010: 94). Nije sve, međutim, tako crno-bijelo, jer već u prvom opisu možemo vidjeti kako Hanka i nije vješta kućanica.

Jagna je, dakle, prikazana naglašeno erotski, kao fatalna žena kojoj je nemoguće odoljeti: zavela je oženjenog Anteka, zavela je Mateuša, ljubovala je s knezom, a jedina je iskrena i čista, ne-tjelesna i neerotizirana ljubav bila fatalna za nju. Ove ću okolnosti potanko objasniti u drugom dijelu analize. Jagna je opisivana kao ljepotom nenadmašiva djevojka snažnoga stasa:

„a debela je kao šnjef!“ (S1, 226)

„Kad se takva pri poslu sagne, čudo, da joj suknja ne popusti.“ (S2, 151)

„Košuta, a ne žena, ne znam, bi li se i u kojem dvoru našla ljepša: čim te pogleda samo, već se u tebi nešto proteže.“ (S2, 292)

„Uzimale su ju na jezičine svakom prilikom i ogovarale da Bog sačuva, jer joj nisu mogle oprostiti, što se oblačila kao nijedna druga i što je od svih bila ljepša...“ (S2, 582)

Kao što se može vidjeti iz navedenih citata, Jagna se isticala ljepotom te joj je malo tko mogao odoljeti. Tako se ni Antek nije mogao obuzdati kada se Jagna udala za njegova oca, pa je ušao u incestuozan odnos s vlastitom maćehom. Lijepa, punašna i bujna Jagna fatalna je žena

³ Citati iz romana citirat će se na sljedeći način: prvo slovo romana te broj sveska. Za čitanje „Seljaka“ koristilo se izdanje koje sadrži po dva sveska u jednom tomu. Tako su prva dva, „Jesen“ i „Zima“ sadržani u prvom, gdje „Zima“ počinje na stranici 271, dok se u drugom tomu svezak „Ljeto“ proteže na stranicama 361-649.

„Seljaka“ i lik koji pokreće glavnu radnju romana. Znakovit je i Hankin iskaz, koji pokazuje određenu razinu samosvijesti:

„Dakako, ona je tako lijepa, tako punana, tako umiljata, a što ja? Strašilo neko, kost i koža, što sam ja!“ (S1, 308)

Hanka jasno vidi Jagnine prednosti u odnosu na sebe. Štoviše, Hanka je dobrim dijelom romana prikazivana kao ne pretjerano lijepa žena, uspoređivana sa strašilom, njezina je seksualna i erotska dimenzija pokraj Jagne jednostavno neprimjetna, zapravo kao da je i nema.

Dok je Hanka, a to ćemo imati prigode vidjeti u sljedećem potpoglavlju, iznimno marljiva, to se za Jagnu ne može reći. Ona je opisana kao lijepa žena navikla da posao umjesto nje obavljaju svi drugi:

„Pa jedino što radi, to je da ždere, a samo spava, pa kako ne bi bila lijepa...“ (S1, 15)

„Hej...skupa sam ja za službu...ali poljske poslove ne bih radila!“ (S1, 109)

„Samo da Jagusia ne zaprlja svoje ručice“ (S1, 229)

„Stacho je rekao, da Jagustynka za nju radi, a ona do bijela dana leškari pod perinom i pije čaj...krumpiri joj ne prijaju...a stari se samo umiljava i brine se oko nje kao da je kakvo dijete“ (S1, 295)

Iako je prikazana kao lijepa, a uzrok toga leži u činjenici da je njezina majka nju štedjela od poslova, dok je sinove uprezala da rade i ženske poslove, na svoju sramotu pred selom, ona ipak ima svojih trenutaka, te se u nekoliko navrata i ona laća posla.

Jagna je, moglo bi se zaključiti, ipak fatalna samo izgledom. Iako je naglašeno erotizirana, pa i promiskuitetna, čitatelj preko pripovjedačevih opisa dobiva dojam da ona za to nije kriva, već da je jednostavno previše krhka i nježna da bi se oduprla muškarcima omamljenima njezinom zamamnošću. Nije zgorega osvrnuti se na posljednji citat, iz kojega se vidi da je Jagna često bivala metom ogovaranja među ženama, pogotovo zato što je ljepša od njih i što su se njihovi muškarci tako rado za njom osvrtali. O njezinoj bludnosti već od samog početka romana doznajemo mnogo:

„I gleda samo, koga će da pusti pod perinu, ako je snažan!“ (S1, 14)

„A kažu da ih prvi čuva Hankin muž...on leti za Jagnom kao pas“ (S1, 15)

„A da je on jedini...nego za njom jure momci kao za kujom“ (S1, 15)

„Vucarala se s ovim i s onim...a sad će biti prva gazdarica! Ima li na svijetu pravice?“ (S1; 155-156)

„Da je drolja i vucibatina i da cijelo selo to zna...cijeli svijet...cijeli...“ (S1, 203)

„Ruku bih dala odsjeći, da će ubrzo, čim u krčmi muzike zasviraju, Jagna pojuriti za momcima“ (S1, 228)

„ovakva ima sreće“ – „jer nema stida“ (S1, 254).

Navedenih je nekoliko citata iz tek prvoga sveska, a u romanu ima više takvih iskaza. Ipak, iz priloženog se ne može još posve razaznati je li riječ o ljubomornim ženama i seoskom ogovaranju, ili se ipak radi o činjenicama i „javnoj tajni“. Stari udovac Maćej Boryna bio je izvrnut ruglu, naravno, bez svojega znanja, zato što se oženio mladom i zavodljivom Jagnom. Sama je razlika među njima već dovoljan razlog za sumnju suseljana u razloge udaje i ženidbe, naime, Jagna je imala svega 19 godina (S1, 161), a Boryna je već bio djed (imao je unuka). Boryna, inače strog i krut čovjek, pod Jagnom i njezinom ljepotom posve se pognuo i popustio joj, što nije izmaklo Mateušu:

„...sve mu je ona objasnila – govorio je Mateuš – žurila se, veli, preko plotu i to je od toga – Dominikova je to potvrdila, da se to curama često dešava, pa i njoj da se tako desilo dok je djevojkom bila...sada se svaka može ispričati oštrim plotom...a stari je ovan povjerovao.“ (S1, 333).

U ovom citatu vidimo da je Jagna ipak već prije braka bila s mladićima, a da je Borynu uspjela zavesti i nagnati ga da joj povjeruje kako je nevinost izgubila u nezgodi, a ne spolnim odnosom. Zavodljiva Jagna pokazala se fatalnom za nekoliko muškaraca, ali, kako je već spomenuto, sve je te događaje pripovjedač prikazao kao da su se odvijali izvan njezine moći. Jagna je, naime, u iskazima sveznajućega pripovjedača prikazana kao veoma osjetljiva duša, nejaka, plaha i povodljiva, ali u srži neiskvarena djevojka čija je ljepota zapravo i izvor njezina prokletstva i uzrok konačnog pada. Nijedan lik, zanimljivo je istaknuti, o Jagni nije govorio pozitivno. Ona je prema vanjskomu svijetu bila tek lijepa, ali „laka“ žena, razaračica brakova i uzrok nesreće čitavomu selu. Pripovjedač će nam dati uvid u njezino unutarnje stanje:

„Jer je kao i sveta zemlja bila Jagusina duša – baš kao zemlja. Ležala je u nekim dubinama, kojih nitko nije razaznavao, u neskladu snenih maštanja – golema, a bez svijesti o sebi – snažna, a bez volje, bez htijenja, bez želja – mrtva, a besmrtna, i kao što je tu zemlju nosio svaki vihar, obujmljivao i njihao i nosio kuda hoće...i kao što je tu zemlju u proljeće budilo toplo sunce, oplodivalo životom, potresalo jezom ognja, ljubavnom požudom – pa ona rađa, jer

mora; živi, pjeva, vlada, stvara i uništava. Jer mora – postoji, jer mora...jer je kao ta sveta zemlja bila i Jagusina duša – kao ta zemlja!“ (S1, 130-131)

Pretjerana Jagnina putenost dodatno je potencirana usporedbom s plodnom zemljom, iako je ovdje riječ o unutarnjem stanju, sama je aluzija dovoljno jasna. Ovaj je citat ujedno i najslikovitiji opis njezina karaktera. Tijekom čitavog se romana Jagnin unutarnji svijet prikazivao kao turbulentan i nestalan, ona je stalno preplavljena osjećajima te, iako svjesno ulazi u raznorazne odnose s različitim muškarcima, iz nje stalno izvire suosjećanje i naivna blagost:

„Imala je vrlo osjetljivu dušu – kao kakav cvijet, koji, čim na njega dahne zima, odmah povene i zadržće od boli.“ (S1, 425)

Primjetna je diskrepancija između Jagne koja osjeća i razmišlja, i Jagne koja djeluje. Jagna koja djeluje zapravo je odraz Jagne koja je protagonist seoskih ogovaranja, i ni po čemu se ne trudi vladati drugačije. Jagna koja osjeća ona je koja je nepoznata i nepronijeljiva svim ostalim likovima, Jagna koju poznaju samo pripovjedač i čitatelj, te na taj način dobivamo lik koji je neprilagođen okolini, koji je neshvaćen i neshvatljiv te unaprijed osuđen na neuspjeh i na propast. Jagna koja osjeća, rečeno je već, osjećajna je i nevina, zapravo djetinjasta Jagna. Ona je po godinama gotovo još dijete, a to se ponajviše vidi u njezinim promišljanjima o prošlim i budućim događajima, prvenstveno u nezainteresiranosti za brak. Nakon što Boryna dolazi s proscima isprostiti njezinu ruku od majke, Jagna ne pokazuje ni najmanje zanimanje za brak, smjesta se odrekavši ikakve odgovornosti za vlastitu sudbinu:

„Meni je svejedno, ako kažete, poći ću...vaša je u tome odluka, a ne moja.“ (S1, 129)

„Ništa...meni je svejedno... odredite li, poći ću za Borynu...nećete li, ostat ću uz vas...zar mi je zlo kraj vas?“ (S1, 130)

„Jagna je mirno sve primala, hladno i ravnodušno, kao da to nisu danas bile njezine zaruke. Samo je pomislila, hoće li joj starac još prije vjenčanja dati one koralje, koje je spominjao na sajmu.“ (S1, 165)

Dok u prvim dvama citatima još ima prostora da se pretpostavi kako je riječ samo o figuri poslušnosti, ili o uzorku vladanja u patrijarhalnoj ruralnoj sredini, treći citat otklanja svaku sumnju. Jagni je svejedno što će se udati za Borynu, ona poput djeteta razmišlja o koraljima koje joj je obećao, dok zapravo uopće ne mari za to što će postati gazdarica u kući u

kojoj su posinak i snaha stariji od nje. Jagnu se tako lako nagovorilo na brak, da nije čudo kako se dala nagovoriti i na kudikamo gore stvari, a o tome doznajemo također iz pripovjedačevih opisa:

„Uvijek se s njom tako dešava, čim je tko oštro pogleda ili čvrsto pritisne, u njoj sve zadržće, napusti ju snaga i tako joj nešto popusti u utrobi, da više ne zna...zar je ona kriva?“ (S1, 137)

„Ona zadržće kao ptica, ali nije bilo u njezinoj snazi da se istrgne takvom gladnom zmaju, koji ju je grlio da su joj sve rebra pucala i tako cjelivao, da je posve klonula...samo je iz posljednjih sila cvilila: - Pusti...Mateuš...Majka...“ (S1, 135)

„Bože moj, zar je ona bila kriva?...on ju je bio opio. Nije znala za sebe...pa zar se mogla oteti?“ (S2, 317)

„Tako me osramotio...tako me opio...a nitko da se za mene zauzme...nitko da mi se smiluje, nego svi na mene: udri! Što sam skrivila?...što?“ (S2, 327)

Iz navedenog je posve jasno da je Jagna nesposobna oduprijeti se muškarcima koji su nesposobni oduprijeti se njezinoj ljepoti. Tim više, kada su je našli pijanu s knezom u grmlju, ona je bila jedini krivac u očima suseljana, baš zato što je zavela jadnoga kneza i natjerala ga na blud. Ne samo da je ona bila jedini krivac za knežev preljub, već se isključivo nju krivilo za to što je knez državni novac namijenjen za selo trošio na opijanje s njom i darove za nju. O takvom stavu, koji je sveprisutan među seljanima, najbolje govori sljedeći citat:

„Dok je takva u selu, dotle će biti i grijeha, bluda i zla, jer danas je knez krao zbog nje, a sutra će isto učiniti i drugi!“ (S2, 636)

Njezin je odnos s Antekom srž radnje, oko njih se vrti golem dio pripovjednoga teksta, a mijene između njih dvoje često bivaju uzrokom mijena u široj obitelji i društvu. O problematici Maćeja i Anteka bit će više riječi u potpoglavlju o očevima i sinovima, a analizu Jagne možemo provesti i bez toga. Odnos Anteka i Jagne prikazan je izraženo naturalistički, strastveno i nekontrolirano. Tek nakon što Antek i Hanka bivaju izbačeni iz kuće, pojavljuju se, nakratko, napetosti između njih dvoje. Zanimljivo je, ipak, da se djetinjasta, pasivna i slaba Jagna pokušala oduprijeti Anteku, želeći zauvijek raskinuti njihov odnos nakon što joj je prijetio batinama ako ne pristane nalaziti se s njim noću:

„Nije zato ni čudo da se zbog toga priljubila uz Anteka, premda ga je voljela samo od straha i očaja...“ (S1, 532)

„Zašto si me silom sebi privukao kao kakvog psa? Imao si svoju ženu. Bila sam luda, a ti si me tako omamio, da osim tebe nisam vidjela svijeta božjega!“ (S2, 498)

Jagna je pokazala želju da se osamostali, ali je kao slaba žena (za razliku od snažne Hanke) jednostavno ostala podložna u odnosu s Antekom, koji je postao nasilan. Ipak, nakon što se Antek vratio iz zatvora, nakon posljednjeg strastvenog sastanka smogla je snage sve mu reći:

„A u Jagusi kao da se sve ugaslo do dna i prosulo u pepeo, pa progovori s pritajenom srdžbom: - Silom si me uzeo kao kakav razbojnik, no! – Zar nisi moja, Jaguś, zar nisi moja? – htjede da je zagrlji, no ona ga snažno odgurne. – Niti sam tvoja niti ičija, znaj! Ničija!“ (S2, 500)

Nedugo prije toga nije ni Hanki ostala dužna, već joj je iznijela činjenično stanje stvari:

„On me je mučio! On me je omamio i radio od mene, lude jedne, što je htio! A sada ću ti reći istinu, samo da kasnije ne požališ to. Milovao me je tako, da se to ne može iskazati riječima. A ti si mu se ogadila kao stara zamusana krpetina, do grla mu je bilo siromahu tvoga milovanja, podrigavalo mu se kao od staroga sala, samo je pljuvao kad se tebe sjetio.“ (S2, 438)

Kao i uvijek, Jagna je iznenađujuće iskreno, iako iz zlobe, odgovorila Hanki, a ovdje nailazimo na jednu od prvih situacija u kojima je ono što je pripovjedač govorio o Jagni čitatelju, izbilo na površinu fabule i obznanilo se likovima. Tijekom čitanja nailazimo na nekoliko takvih signala, kojima se Jagna pravda pred ostalima, ali ostali su previše zaslijepljeni da bi je poslušali.

Nakon kaotične zime i još gorega proljeća, nakon Borynine smrti, nakon Antekova povratka iz zatvora i konačnog prekida s Jagnom, kao da se sve vratilo u normalno i prirodno stanje. Jagna je pronašla iskrenu ljubav u Jasiu, orguljaševu sinu, koji se školuje kako bi postao svećenikom. Njezina ljubav odjednom gubi erotske konotacije, ona ne skida pogled s njega, ali samo zato što je lijep poput anđela, a ne zbog požude. Ona uživa u razgovoru s njim i uživa kada joj čita iz knjiga (ona ne zna čitati). Štoviše, čita joj iz tada zabranjene knjige Adama Mickiewicza, „Gospodina Tadije“, u čemu oboje uživaju:

„Samo je gledala u njega kao u kakvu svetu sliku i pila kao najsladi med svaki zvuk njegova glasa“ (S2, 423)

„A Jagusiu stade nešto kidati, srce joj je udaralo kao mahnito, oči su ju žegle, žegla su ju nabrekla usta, ruke se same od sebe pružahu prema njemu, a premda se sva zgrčila u sebi, potresala ju je neka čudna i neodoljiva drhtavica...“ (S2, 424)

„A s njom se zbivalo nešto nepojmljivo: takva joj je vatra strujala po kostima i polivala ju vrelinom, te je pravo čudo, da nije vrisnula od slatke muke“ (S2, 425)

„Osobito je uživala da gleda za njim izdaleka, i više je puta, skrivena u žitu ili za kojim drvetom, gledala u njega dugo i s tolikim ganućem, da se nije mogla uzdržati od plača“ (S2, 583-584)

Jagna se zaljubila, ali ta je zaljubljenost djetinja i nevina, te se prema kraju romana doima kao da je na putu iskupljenja. Međutim, njezin je najiskreniji, najautentičniji i najčišći čin protumačen pogrešno i predstavlja početak njezina kraja, kada se Jasio, i sam praktički dječak, rasplače nad smrću stare Agate:

„Odmah za njim pohrli Jagusia i, premda je bila puna preneraženja i tuge, uze ga umirivati i brisati mu uplakano lice. On se priljubio uz nju kao uz majku, položio bolnu glavu na njezine grudi, obuhvatio ju oko vrata i još uvijek bolno jadikovaše“ (S2, 614)

U nezgodnom trenutku nailazi njegova majka, koja na primjeru prijašnjih iskustava s Jagnom, u ovom postupku vidi ono najgore. Istjerala ju je iz kuće i počela ju je gađati kamenjem. Nedugo nakon toga okupilo se čitavo selo, ponajprije žene, navalile su na njezinu kuću, svladale su slijepu majku i snažnog Mateuša, nju svezale za kola nakrcana gnojem i kamenovale ju dok ih u tome nije prekinula strašna oluja koja naviješta kraj suše. Jagna od tada više nije prisebna i ne napušta kuću. Za nju se brine jedina osoba kojoj je zaista do nje bilo stalo, a to je Mateuš. Na kraju romana stari prosjak komentira Jagnu načinom na koji je dotad bila opisivana samo riječima pripovjedača:

„Dobra je bila prema siromasima kao malo tko drugi na svijetu, čestita.“ (S2, 649)

„Istina, bila je dobra srca, istina! A možda baš zato i mora da toliko trpi!“ (S2, 649)

Njezin je odnos s Jasiom znakovit po tome što je gotovo posve lišen tjelesnog aspekta. On je vidio njezinu ljepotu i dojmila ga se, kao što se i ona zaljubila u njega, ali dalje od toga ni jedno ni drugo nisu pomišljali ići. Može se steći dojam da je Jasio zapravo i nezrelo, čak možda i aseksualno biće, te se možemo samo pitati o njegovoj dobi, budući da ni sam nije razumio niti je shvatio da su Borynin sluga i župnikova sluškinja imali snošaj u grmlju u

njegovoj blizini. Samim time što je Jagna napravila takav zaokret i svejedno nastradala njezina se tragedija doima još i većom.

3.1.1.3. Hanka

Spomenusmo već, Hanka je prototip supruge i majke, radišne i poslušne, ali i odane žene, a sadrži osobine koje joj na kraju romana osiguravaju sretan završetak te ostvarenje svih ciljeva. Hanka je na početku opisana kao ne odveć vješta domaćica, ali se s vremenom to ipak pokazuje ishitrenim i neistinitim. Od početka romana više dobivamo uvid u njezino unutarnje stanje, a ona je tada slaba i plačljiva:

„Hanka, kako je bila plačljiva, a u duši joj se mnogo toga nakupilo, brizne u plač i stade mu prigovarati, što s njom govori kao s kakvom djevojčuricom.“ (S1, 79)

Međutim, iako joj teško pada siromaštvo nakon protjerivanja iz Borynine kuće, Hanka pokazuje hvalevrijednu čvrstoću i snagu karaktera; ona se nije povjeravala nikome i ni od koga nije tražila potporu (Packaleń Parkman 2010: 94), osim od svojega muža, koji joj, zaluđen Jagnom, tu potporu nije htio ni mogao pružiti. Preuzimala je na sebe golem broj poslova i zadataka te neko vrijeme nije prigovarala mužu što samo pije, a ne zarađuje. Zbog njegove su pasivnosti rasprodali gotovo sve životinje, dok ga nije uspjela nagovoriti da se zaposli u mlinarovoj pilani. Ona se pak posve zaokupljala načinima zarade:

„Da je ona muškarac, Bože moj, ne bi žalila svojih nokata, radila bi do lakata, samo da se krava ne proda, samo da dočekaju proljeće, da preture zimu...A što mogu ja, jadnica, što?“ (S1, 296)

„A ako Antek ne bude htio raditi, ipak ne ću poći u prosjakinje, nego ću se latiti prediva i tkanja i makar čega, samo da se noktima uhvatim nečega i da ne padnem u bijedu...“ (S1, 298)

U ovim je dvama citatima očit oštar kontrast između dviju glavnih junakinja „Seljaka“: Jagna ima druge da rade za nju, a Hanka mora raditi za druge. Ona je u trenucima bijede odvajala sebi od usta i štedjela je na starom ocu da može priskrbiti nešto za djecu. Kada je Antek bio u zatvoru, odolijevala je kovačevim provokacijama i zastrašivanjima, a uz to je i skupljala novac za jamčevinu. Naravno, nije štedjela na hrani i novcu, već je često i obilno slala oboje Anteku u zatvor.

Kada smo govorili o Jagninoj ljepoti, naveden je citat u kojemu se vidi da je Hanka svjesna svoje neprivlačnosti i Jagnine putenosti. Zašto su se Antek i Hanka oženili nije nam poznato. Ako se radilo o ljubavi, kakva je to ljubav, ako Antek godinama spava s Jagnom? Zbog imetka se jamačno nisu oženili, jer je stari Bylica, Hankin otac, jedan od najsiromašnijih ljudi u selu. Lik Hanke postavljen je točno u te kontrolirane uvjete kako bi iz sebe pokazao ono najbolje:

„Ona se lati zgrtanja snijega tako žestoko, da je u neka dva očenaša bio trap zatrpan i fino utoptan“ (S1, 296)

„Osjetila je u sebi toliki vučji glad za poslom, takvu napetost snage, da se protegla i koraknula snažnije, krepče.“ (S1, 303)

Boryna se sažalio nad njom i pozvao je zajedno s djecom u kuću. Ona nije smjesta prihvatila, ali nije odbila pomoć jer je znala da on to ne daje iz samilosti. Kada je Antek završio u zatvoru, a Boryna je ostao nepokretan, Hanka se vratila u kuću i preuzela ulogu gazdarice, došavši u sukob s Jagnom. Pod njezinom je rukom gospodarstvo preživjelo proljeće i sušno ljeto, toliko dobro da je Antek po povratku bio veoma zadovoljan. Osim što je pokazala snalažljivost i čeličnu volju, pokazala je i zahvalnost te suosjećanje, koje Jagna zbog gađenja prema starom nepokretnom mužu ipak nije mogla pokazati:

„Kasnije, kad je vidjela da se ni Jagna ni kovačica ne sjetiše staroga, umila ga toplom vodom, počešljala mu zamršenu kosu, presvukla mu košulju i posteljinu, a Boryna je dopuštao da radi s njim, što joj drago, nijedamput se nije maknuo, ležao je kao uvijek zagledavši se pred sebe i uzet kao uvijek...“ (S2, 120)

Sluge i mala Józka doživljavali su je kao strogu, ali pravednu, pravu gazdaricu koja je uspjela bez ijednog muškarca u kući, osim lijenih slugu, održati čitavo golemo gospodarstvo u najboljem mogućem redu. Boryna je, naime, a to nam neće biti nevažno u nastavku, bio prvi gazda u selu.

Osim što je marljiva, samosvjesna i ponosna, poštena, stroga i brižna, Hanka je prije svega odana. Ona iskreno voli Anteka i samu sebe krivi za njegovu nevjeru. Zahvaljujući zastrašivanjima muža Antekove sestre, kovača Michała, ipak umire od brige dok je Antek u zatvoru:

„Gospodin Isus je iskušava, šalje križ na nju, pa će je možda jednom i nagraditi... Pa neka, sve će ona izdržati, ne će pustiti djecu niti će spustiti ruke, ali ne će se prepustiti ljudskom milosrđu i sprdnji.“ (S1, 448)

„...premda je imala dušu kao u prah sagorenu, u srcu je osjetila neku čudnu snagu, koju prije nije ćutjela, nepokolebljivu snagu života i borbe, drsku samosvijest, da će svladati i nadjačati sve.“ (S1, 509)

Znakovito je i to da se Hanka, osim što se bori za svoju djecu, a poslije i za svojega muža tako što skuplja novac za njegovu jamčevinu, uz to u suzama moli Bogu za njega, unatoč svemu što je učinio (S1, 511-512). Njezin je život borba tijekom čitavog romana, a tu borbu je dobila isključivo zahvaljujući vlastitom trudu. Ona nije griješila, pa nije bilo potrebe za iskupljenjem. Za svoj je rad dobivala potvrdu i pohvale, a na koncu joj se vratio muž, kojem je oprostila nevjeru.

„Pustite vi nju, to je čisto zlato, a ne žena! Ne znam, bi li se mogla naći bolja i pametnija od nje.“ (S2, 206)

„Bila je žena mudra i dobra i lako je prešla preko svih uvreda i krivica, što su joj bile nanesene, ali povredu časti nije mogla pregorjeti...“ (S2, 440)

„Junačina si ti, Hanuš, junačina! Nisam ni slutio, da si takva!“ (S2, 461)

„Da nema Hanke, već bismo bili poizdisali“ (S2, 482)

Za razliku od Jagne, Hanka nije toliko kompleksan lik jer je njezina preobrazba iz nevješte i plahe domaćice u odvažnu gazdaricu očekivana i nije toliko drastična kao što je bila Jagnina. Ona je jedina konstanta u romanu i predstavlja stabilnost, sigurnost za svoju djecu, te dom za svojega muža kojemu se on može vratiti. Dosad navedeni opisi bit će od velike koristi u nastavku teksta, gdje će se tumačiti likovi iz „Ognjišta“, u kojemu su na sličan način prikazivane neke njihove osobine. Nakon što se opiše glavni ženski lik „Ognjišta“, u kratkim će se usporedbama likovi tih dvaju romana i njihov razvoj tijekom fabule staviti u međuođnos.

3.1.2. Ženski likovi u „Ognjištu“

U „Ognjištu“ se pojavljuju brojni ženski likovi, ali će u ovom dijelu teksta biti govora samo o dvama ženskim likovima: Aneri i Mandi. Obje su žene, budući da su blisko povezane s

antagonistom romana, Blažićem, tijekom razvoja fabule romana često bivala metom njegova gnjeva. Iako je Anera skončala od njegove ruke, Manda je ta koja je godinama trpjela njegovu ćud i nosila se s njegovim bijesom i frustracijama. Ovakvomu tipu lika pripada i Lukanova supruga Anica, koju je krasila iznimna dobrota te Blažićeva kći Baruša koja se udala za Lukanova Ducinu i rodila mu sina. Lik Baruše je po mnogočemu sličan liku Józke u „Seljacima“; dok je Józka zaista dijete koje ipak marljivo radi kućanske poslove, Barušu se često tretira kao dijete koje obavlja kućanske poslove, i nikada nije dokraja prihvaćena kao odrasli član zajednice. U „Ognjištu“ nalazimo i svadljive žene, kao što su Zekanova druga supruga Mara ili Makićeva supruga Jela, ali njihov je utjecaj na samu radnju neznatan.

3.1.2.1 Anera

Anera je, nema dvojbi, glavni ženski lik, a moglo bi se reći i glavni lik u prvim dvama svescima romana uopće. Ona je ponajbolje opisana riječima i iskazima drugih likova, povremenim pripovjedačevim retrospekcijama te svojim postupcima i razmišljanjima. Ono najupečatljivije što Aneru krasí, jest njezina odvažnost:

Anera je ženski Lukan, premda na momente dobivamo dojam, da je ona muško, jer ona zapravo vodi, ona se snalazi u teškim, bespomoćnim i bezizglednim situacijama. (Čović 1941: 5)

Primjedba da je Anera ženski Lukan (ili je Lukan muška Anera) zapravo ima smisla čitamo li pomno pripovjedačeve opise njihova odnosa:

„Njezine su i stričeve zrake, očito, ne samo usporedne, nego se i pokrivaju u najtanje tančine“: (O3, 44)

Sam je Lukan za Aneru više puta naglasio da je vrjednija i jača od muškaraca:

„Nije li ka' vila, da joj nema para među curami? Nije li vridna, da joj na njivi nema ni premice ni premca? koji će momak – ne cura! – ostupati na 'edan dušak onoliko ručica konoplje kolk una?“ (O1, 80)

„Sve su vrijedne, sve su hitre, al je među svima Anera vazda najprva“ (O1, 48)

„Mate' joj je rađala same 'ćeri i, vele, rodi 'ednog 'edinog sina – Aneru!“ (O1, 237)

„I branila se muški: Anera je ipak – Anera!“ (O3, 133)

Sama je konstrukcija misli u Čovićeve tekstu u najmanju ruku neobična. Naime, opisujući Aneru u odnosu prema ostalim Budakovim ženskim likovima, on o Aneri, između ostalog piše:

„Anera je aktivna u svojoj obrani; ona nožem udara svekra, da spasi svoju čast. Anda je muškaraca. Anera je muževna djevojka, žena i majka.“ (Čović: 6)

Kako je rečeno na početku ovog poglavlja, žene u „Seljacima“, nisu radile na polju. Čitajući „Ognjište“, može se steći dojam da je u ovom slučaju drugačija situacija, ali Anera je siromašna i radi kao najmenica, zato je ona na polju, a poslije, u posljednjim dvama svescima, preuzima ulogu gazdarice u kući, gdje možemo vidjeti sličnost s Hankom nakon što se vrati u Borynin dom. U tom je slučaju Jela u sličnom položaju kao i Jagna, prosvjeduje, a Baruša je poput djeteta, odnosno Józke.

Anera je *ka' vila*, ona je najljepša i najvrjednija djevojka u kraju. Njezina je ljepota u jednom trenutku natjerala Blažića da pomahnita za njom. Ipak, njezin dobar izgled pada u drugi plan kod čitatelja jer se na površinu izvlači njezina najveća vrlina, a to je, kao i kod Hanke, iznimna vjernost. Nakon što je Blažić Aneru i Mićana izbacio iz kuće, nitko nije odobravao taj čin; svi su ljudi u kraju o njih dvoje imali dobro mišljenje, a oni su zajedno živjeli u siromaštvu, ali ipak sretni, uvelike zahvaljujući pomoći svojih bližnjih koji to nisu mogli gledati prekriženih ruku:

„A njih se dvoje pročulo nadaleko sa svoje ljubavi, kad ih je ono Blažić izbacio iz kuće, pa ih poznaju i zanimaju se za njihovu sudbinu više nego za ostale“ (O2, 82)

„Kad nestade Miće, nestade njezina svijeta, ona je sama i osamljena, za nju nestade cijeloga svijeta, ona ne spada u njega, ona je iz njega prognana“ (O2, 87)

„Bi li mogla spasiti Lukana i sebe time, da mu bude žena, vjerna pažljiva, odana i požrtvovna žena, koja u svojoj duši nosi od ranoga djetinjstva jednu jedinu ljubav, koju će nositi do groba, pa da se uda još stotinu puta, a ne samo jednom!?“ (O3, 242)

Anera dugo ne vjeruje da je Mićan uistinu poginuo u ratu. Uporno odbija sve prosce i nerado odlazi Lukanu pomagati oko gospodarstva; odlazi samo zato što mu želi pomoći, ali djelomično i zbog novca te zaštite od Blažića. Nije ni pomišljala na udaju za Lukana dok joj to Manda nije predložila.

„(Anera je)... sama prekinula s običajima, koje nije podnosila i koji su bili štetni i nezdravi, a svakako čudni i nepotrebni.“ (Čović: 6)

Anera je lik čije se odluke rijetko preispituju. U Čovićevu je tekstu prikazana čitava paleta ženskih likova, ali je Anera izdvojena kao Budakov najbolji i zapravo iznimna osobnost:

„I baš taj sklad pozitivnih osobina, koje rese Aneru negdje u većoj mjeri nego druge žene, negdje u istoj, a negdje čak u manjoj, taj sklad, to je možda najveći uzrok njene veličine, koja u svakom slučaju zadivljuje i zanos.“ (Čović: 6)

U žarištu mi je interesa u ovom potpoglavlju pokazati koliko je lik Anere zapravo složen, slojevit i nekonvencionalan. Dosad je bilo govora o njezinoj vjernosti i snazi. Prikazana je kao vrijedna radnica, kao mudra žena, ali i kao mudro dijete (O1, 54). Iako je veoma bistra, Anera ne zna čitati, a to doznajemo u vrijeme kada dolaze pisma vojnika iz rata (O2, 13). Ipak, koliko god da je nestvarna i uzvišena, postoje, kao što je dobro primijetio Čović, likovi koji su u svakom segmentu nešto „više“ od nje, pa tako Manda zasigurno uz Blažića više pati, Anica je nestvarno dobra, mlada Baruša i Matija pate daleko više i umiru mlađe ni ne preživjevši mladost. Anera, osim što od svih tih osobina ima ponešto, posjeduje i hrabrost i prkos. Lik Anere, baš kao i lik Lukana, drži do vrijednosti koje zauzimaju važniji i uzvišeniji položaj od običaja i religijske tradicije. Te su vrijednosti ljubav i ognjište, gdje ognjište predstavlja presudni dio tradicije i identiteta. Iako je Blažić djelovao protiv zdravog razuma i protiv tradicije izbacivši mladi par iz kuće, oni su izgradili kolibicu na starom groblju i nastavili tamo živjeti. Anerina se ljubav najbolje vidi iz njezinih svakodnevnih molitava tijekom Mićanova izbivanja, pa i onda kada odbija prosce a zna da je Mićan mrtav. Tek nakon što se u pitanje dovede druga vrijednost, vrijednost ognjišta, Anera je spremna ući u brak s Lukanom, ali ni tada ne dovodi ljubav prema Mićanu u pitanje. Ognjište je u romanu opisano na sljedeći način:

Ta tajanstvena Iskra, na stoljetnom ognjištu, na tom dlanu tvrde, crne zemljice – to je njihova zadruga, to je njihov Dom, to je njihova Domovina, to je ona nerazjašnjiva, nepobjediva,

vječna veza, koja ih vrhunaravnom, inače nerastumačivom ljubavlju na život i smrt veže s ovim vrletima, s ovom mršavom zemljicom, s ovim neprohodnim snjegovima, s ovim orkanskim burama i olujama. Draga, vječna, sveta Iskra, koja vidje i šukundjeda i njegova šukundjeda...“ (O1, 61-62)

„Nije lako, jer je to sve i prvo do Boga!“ (O2, 7)

Iako za održavanje Lukanova ognjišta Anera krši crkvene propise uselivši se najprije kao neudana žena i rodivši mu djecu izvan braka, i ognjište se može protumačiti kao svetinja i tradicija, ali ponajprije kao metafora djece i obitelji, budućnosti, a na koncu i čitavog naroda. Ognjište je prikazano kao ono što nosi trag postojanja i identitet predaka, nešto što je jedini uvjet za opstanak i očuvanje budućnosti za naraštaje koji slijede. Zbog toga je čin podjele ognjišta između Lukana i Zekana izazivao čuđenje u selu, jer je označavao simboličko račvanje putova dvojice braće i raskidanje jedinstva koje su osigurali njihovi preci. Anera je ognjište cijnila koliko i ljubav, pa je zbog toga odlučila, iako nije Lukana voljela na taj način, spasiti njegovo ognjište i donijeti mu potomke na svijet. Na kraju krajeva, ona Lukana, kao i njegova vlastita djeca, naziva stricem:

„Najzad: ona strica cijeni i voli kao rođenog oca, kao jedinog brata.“ (O3, 242)

„Stricu je rodila troje djece, no stricu je to mogla, ona je to i morala njemu učiniti i radi njega i radi sebe.“ (O4, 21)

Ljubav je između njih dvoje iskrena, ali ne može se reći da je to strastvena ljubav kakva je bila između Anere i Mićana. Štoviše, u „Ognjištu“ je čitav taj aspekt strasti i seksualne privlačnosti suspregnut, jedino je kod Blažića pojačan do razine zvjerstva. Odnos između Lukana i Anere temelji se na uzajamnom poštovanju i na prijateljskoj ljubavi. Patnja i nesreća su ih natjerale jedno k drugome te su u toj patnji pronašli sudruga i nadu u bolju budućnost, nadu za spas ognjišta.

Dok selo na početku, kada je Anera bila kod Lukana kako bi pomogla oko Lukice, govorilo koješta o njima, kada su oni doista počeli živjeti skupa kao muž i žena, nitko nije (osim Jele) zaista imao išta protiv. Iznenađuje stoga Anerino pravdanje pred sobom i Lukanom, kada Blažić pokrene glasine da je Mićan živ i da se vraća:

„Potlije svega što si učinije za me i za dicu, otkad nema mog Mićana, ja bi' tebi takome mogla roditi sina i kad un dođe... I un bi to razumije (...) Pa kad bi' ga odbila, unda bi ti ga Mićan i ja doveli i rekli ti: 'Evo ti, vridni naš striče, sina na ognjište. To je tvoj sin, a naše malo uzdarje svome stricu!‘“ (O4, 28)

Od svih Anerinih situacija, ova je najupečatljivija i najneobičnija. Tvrditi da njezin Mićan ne bi imao ništa protiv da ona rodi dijete Lukanu i spasi mu ognjište podrazumijeva da i on ima isti sustav vrijednosti kao i njih dvoje, odnosno da je spreman prekršiti tradiciju i norme kako bi se obranilo ono što drži važnijim. U tom trenutku čitatelj stječe dojam da je Aneri ipak ognjište na prvom mjestu, pa tek onda ljubav, ili da su ljubav supružnika i djeca međusobno neovisni. Taj trenutak baca sjenu na njezine osjećaje prema Mićanu i uspostavlja sustav vrijednosti koje upravljaju književnim univerzumom „Ognjišta“.

Tradicija i „što će ljudi reći“ drže važno mjesto kod slabijih likova kao što je Manda, a o njezinoj mucu će biti više riječi u nastavku. Svjetovni su zakoni važni, ali ne brinu nikoga jer ih se svi drže, jedino Blažić strepi od žandara jer je prikazan kao nečovjek i ne boji se ni Boga. Zakoni se isprječuju jedino kada se Lukan i Anera odluče vjenčati, ali oni to zanemaruju uz plovanovu potporu. To su sve vrijednosti koje drže slabije likove, likove drugog reda, pod kontrolom i unutar kalupa. Važniji likovi, a u to se ubrajaju Joso, Lukan, Anera, a poslije djelomično i Manda, dijele vrijednost obitelji i važnosti djece, koju katkad pretpostavljaju prije navedenim vrijednostima. Josi nije problem da mu se majka preseli i brine se o mlađoj braći. Anera dovodi vlastitu djecu kod Lukana, a potom odrastaju zajedno Mićanova i Lukanova djeca kao braća, a kao braća su bili i s Makićevima.

Ljubav je sljedeća vrijednost, a zbog nje se Anera protivi ponovnoj udaji i svake noći se moli za Mićana. Iz poštovanja prema ognjištu koje su zajedno s nepobjedivom ljubavlju savili Mićan i Anera Lukan svake večeri loži vatru u Anerinoj kolibici. Ljubav je također nadjačala strah od nesreće i nasljedne bolesti kada su se ženili Lukan i Anica. Ognjište je ipak kao najviša vrijednost prisutna samo kod Lukana i Anere. Zbog ognjišta je Anera odlučila udati se unatoč tome što je to dugo odbijala, zbog ognjišta se pomirila da se Mićan neće vratiti, a kada se pojavila mogućnost da se Mićan zaista vrati, Lukan je posumnjao u opravdanost ognjišta iznad ljubavi, ali Anera je jedina ostala čvrstoga stava. Lik Blažića ne podliježe nikakvim normama i na neki način podsjeća na iskrivljenu inačicu Nietzscheova nadčovjeka, samo što je u ovom slučaju taj nadčovjek postao bestijaliziran do granica bivanja nečovjekom.

Anera je, da zaključimo, poseban lik jer iskače od ostalih po tome što se ostali ženski likovi uglavnom odlikuju jednom naglašenom karakternom osobinom, dok ih ona posjeduje

nekoliko koje se tijekom romana različito naglašavaju. Ono po čemu je ona na neki način nekonvencionalna i posebna jest njezina odvažnost i vlastita hijerarhija vrijednosti koja se ne podudara s dominantnim sustavom vrijednosti u društvenoj sredini, ponajprije, katoličkim propisima – što ne znači da ona Crkvu ne poštuje. Ipak, zahvaljujući njezinim osobinama, koje su sve odreda pozitivne, ona unatoč svojevrsnoj ekscentričnosti ne nailazi na prosvjedovanje okoline, uz iznimku nekoliko pojedinaca koje ta okolina obično ušutka. Znači li to da i okolina implicitno dijeli taj sustav vrijednosti ili je samo zbog Anere i stava o njoj spremna zažmiriti pred njezinim nepoštivanjem normi, teško je s potpunom sigurnošću odrediti. Najbolji je opis stava okoline o Aneri onaj iz već navedenog citata; *Anera je ipak – Anera!*

3.1.2.2 Manda

Zbog naravi ovoga rada u žarištu interesa bio je lik Anere koji se može usporediti s likovima iz „Seljaka“. Lik Mande nema pandana u „Seljacima“ i specifičan je po svojem razvoju i svojoj sudbini. Anera pati zbog nepravde koju joj je nanio svekar, zli Blažić. Postala je udovicom s dvoje djece i živi u bijedi, njezin je svekar malo-pomalo sve više napastuje, dok je konačno ne siluje i ubije. Manda je supruga antagonista „Ognjišta“ i od svih likova ona najviše na svojoj koži osjeća njegovu nečovječnost i okrutnost:

Ona je tipna seljakinja i nesretna majka. Težina njene nesreće je baš u tome, što su apsolutno svi preduvjeti za punu sreću pred njom, a ipak ona nema mira, ona prima udarce, strepi, boji se, sakriva i nikada ne zna, što je čeka. (Čović: 5)

Da nema Mićana i Jose, Blažić bi prema njoj bio daleko okrutniji. Kako se radnja romana razvija, tako ona češće uzvraća Blažiću, ali samo na verbalnoj razini. Napetost često smiruje Joso, jer želi izbjeći sukob s ocem koji bi, u slučaju da Blažić digne ruku na Mandu, bio neizbježan, a potencijalno i fatalan za Blažića, jer je Joso, a to imamo prilike više puta uočiti, daleko snažniji od oca.

Ona naizgled ima sve uvjete da bude sretna. Supruga je imućnog seljaka, štoviše, povratnika iz Amerike, gazdarica je velikoga imanja, ima odrasle, poštene i snažne sinove te jednako dobro odgojene kćeri. Izvor njezine nesreće, kao i većine nesreće ostalih likova leži u Blažiću. Kako doznajemo iz fragmenata u kojima njih dvoje razgovaraju ili u kojima pripovjedač pripovijeda o njihovom odnosu, Blažić je oduvijek bio takav prema njoj, pa je nakon dugog izbivanja zbog boravka u Americi prvo što joj je rekao bilo:

„Ej, ženska glavo, žedna si muška, vidim, vidim“ (O1, 199)

Primjera Blažićevih nasilnih ispada ima mnogo, a opisi njihova odnosa izazivaju jezu. U pravilu bi on nju bez najave pretukao, na što ona katkad uzvraća uvredama, ali je on potom ubrzo ušutka prijetnjama.

„On bi rekao koju, ona bi mu odgovorila, a on bi osjetio, kao da ga je ujela za srce ili takla u muški ponos, pa bi se onda zaboravio i razmahnuo. Naravno, posve naravno: ne bi trpio da mu žena brunda ispod nosa.“ (O1, 44)

„On je to tako činio, jer on takav jest: istuče je i za čas s njome lijepo, kao da ju je poljubio ili – drugi put – jedno drugom ne rekne ni ružne riječi, a on s njome kao s kolca“ (O1, 242)

„Upravo je osjećao potrebu – kao što čovjek osjeća žeđ ili glad – da je večeras isprebija kao mačku“ (O2, 29)

„U tebi je Lukanov vrag, al će vam oboma prisisti!“ (O4, 119)

Manda je od njegovih batina bila sigurna jedino kada je trudna, a takva je bila situacija u prvom svesku romana:

„Tu je samo ona sa svojim dragim bremenom... dragim, dragim... ona je tako sretna, kad je u blagoslovljenom stanju. A to nije samo zbog toga, što je onda Blažić ne tuče!“ (O1, 46)

Kada smo u potpoglavlju o Aneri govorili o vrijednostima, Mandi je ipak važno što selo misli, baš kao što je tijekom čitave radnje romana Anera oklijevala da sve kaže Josi. Ponajviše zato što su obje znale da bi sukob eskalirao i vjerojatno rezultirao smrću Josinom ili Blažićevom, ako bi Joso saznao da je Blažić pokušao silovati Aneru, ili ako bi nakon razgovora u šumi saznao da je pretukao Mandu. Manda stoga šuti i trpi, tako da je odlazak u Lukanovu kuću za nju bio spas i olakšanje. Više se puta u romanu Manda pita zašto Blažić spava u jaslama i boji se za svoj brak, čak je i često ponavljala da nisu toliko stari, a da ne bi spavali zajedno, pritom aludirajući i na spolni odnos, ali bi Blažić uvijek našao zajedljiv i otrovan odgovor. Manda je Blažića podnosila takvoga kakav je bio i čak se pomirila sa svojom sudbinom. Iz prethodnih citata, posebno onih iz prvog sveska romana zaključujemo da je nasilan prema njoj već dugi niz godina, a da ju je od njega branio njezin svekar, stari Vidurina. Ipak, nakon njegove smrti Blažić je postao još gori, a sve je kulminiralo u trenutku kada je vidio Anerine grudi i

kada je poludio za njom. Blažić je postao nepodnošljiv, pa je čak i strpljiva Manda prestala biti strpljiva:

„Ona se je tiho svukla i uvukla u krevet, pazeći, da se ne bi njega dotakla: jedno, da ga ne probudi, a drugo, jer – nije mogla da ga takne. Je li bio strah ili gađenje ili oboje, ona ni sama nije bila načistu.“ (O1, 184)

Na koncu romana ostaje nam samo pretpostaviti kakva će Mandina sudbina biti nakon što se oslobodila tlačitelja i jedinoga izvora svoje nesreće. Ona je žena patnica, ona koju prati nesreća tijekom čitavog romana, ali za razliku od Anere, ona kraj romana dočekuje živa i ostavlja nadu čitatelju da je pred njom ipak nekakva svijetla budućnost. Štoviše, nakon Blažićeve smrti na kraju romana čitatelj može naslutiti da je ona uistinu pronašla novi život na novom, Lukanovom ognjištu.

3.1.3. Sinteza ženskih likova

Ženski su likovi mnogobrojni u obama romanima i vrše golem utjecaj na fabularni tijek. Da nema Jagne i Anere, ne bi došlo do seksualne napetosti koja je dala poticaj razvoju događanja, a potencijal muško-ženskih sukoba ostao bi neostvaren. Ovako imamo mahnitog Blažića koji zbog Anere ulazi u sukobe s nizom osoba, redovito onima koji žele ili imaju Aneru, ali je dobar dio romana dovoljno priseban da je drži podalje. Da nema putene Jagne, čitavo bi selo zamrlo u cikličnoj monotoniji smjena godišnjih doba i radova na polju. Jednako tako, Jagna ne bi bila toliko ekstremno prikazana da nema njezine suprotnosti, Hanke. U tim se dvama likovima suprotstavljaju dvije oprečne struje; žena slabe naravi i klimavog morala te snažna, odlučna i moralno nadmoćna žena. Jagna nije zatrudnjela unatoč čestim spolnim odnosima s više muškaraca samo zato što bi to onemogućilo suprotstavljanje Hanki, koja je prikazana kao majka u opreci prema Jagni koja je ne-majka (vidi Packaleń Parkman 2010). Na sličan je način pristupljeno Anerinim trudnoćama, jer je s Mićanom smjesta dobila dva sina koji u romanu postoje kako bi nastavili njegovu lozu, a s Lukanom je dobila same kćeri. Zbog istog je razloga, zbog zapleta i potrebe da Lukanovo ognjište apsorbira Mićanovo, Ducina izgubio razum, a mali je Lukica umro.

U „Seljacima“ je jedan glavni ženski lik komplementaran drugom; Jagnine osobine uvećavaju Hankine i obrnuto. U „Ognjištu“ je glavni lik Anera, koja je često opisivana kao mudra i radišna, kao sjajna gazdarica (dakle, slična Hanki), ali je i veoma lijepa (slična Jagni) i očito privlačna, jer je Blažić za njom poludio, a brojni su se prosci zanimali za nju kada je

obudovjela. Nije zanemariva i važnost molitve kod Hanke i Anere, motiva koji pokazuje vjeru u Božju pomoć, ali i moralnu i duhovnu snagu da se preživi pokora koju ima je život namijenio. Anerin lik nije građen na kontrastu poput Jagne i Hanke, već je amalgam više osobina ostalih likova koji u cjelini koju predstavlja njezin lik postaju nešto uzvišeno u odnosu na ostale. Neprestano i opetovano naglašavanje sličnosti između Anere i Lukana samo je nagovještavalo neminovno preklapanje njihovih putova.

Za glavnu radnju su dva lika o kojima će biti riječi relativno nevažna, ali za oko zapinje njihova sličnost. To su likovi svadljivih baba, Jagustynke i Anđuše. I jedna i druga žive za to da stvore dramu, obje uživaju u tračevima i svadama. Jagustynka je opisana kao

„Svoje glava je baba bila, nepopustljiva i za sve je imala svoju riječ, često takvu, da se ljudima koža ježila i kosa dizala na glavi, jer ništa nije poštivala, ni popa ni crkvu, pa ju je više puta velečasni opominjao i nagovarao da se popravi, ali to nije pomagalo...“ (S1, 436)

„Toliko sam se nažderala ljudske bijede da me je to sve do kraja utuklo. Čovjek nije kamen, brani se, pa makar i svojim bijesom protiv čitavoga svijeta, ali se ne može obraniti; dospije takvo vrijeme, da više ne može izdržati i duša mu se raspe kao pijesak.“ (S2, 82)

Baba Anđuša prikazana je u „Ognjištu“ gotovo na isti način, štoviše, ona je poput Jagustynke svadljiva baba koja živi da nekome napakosti. Ona je jedini Blažićev saveznik i pomaže mu tako što pred selom ocrnjuje Aneru i Lukana.

Za oko temeljitog čitatelja može zapeti i detalj prikazivanja idealne žene kao gotovo muškarca. Hanka povremeno žali što nije muškarac, jer bi tako bila snažnija i sposobnija za privređivanje, a čitavo je vrijeme Antekova izbivanja čekala da se on vrati i pohvali njezino gospodarenje. Jagna je opisana kao punašna, debela ili snažna djevojka (ovisno o tome tko govori), kojoj ni neki mladići nisu ravni u snazi. Njezina je fizička snaga, a među prvim se opisima u ovom tekstu vidi da je snažnija i od nekih mladića, prikazana kao nešto vrijedno pohvale. Jednako je tako prikazivana i Anera, koja se muški branila, koja radi u polju ne jednako kao muškarci, već više i učinkovitije. Jesu li autori obaju romana to činili kako bi pokazali svoje ženske likove nadmoćnima i natprosječnima u odnosu na ostale žene, bližima muškarcima koji su u toj patrijarhalnoj sredini ipak zauzimali viši položaj? Hanka je svakako moralno nadmoćna svim likovima u „Seljacima“, a snagom je nenadmašiv jedino Antek. Hankina se radišnost i predanost isticala najviše među svim likovima, baš kao što se Jagnina ljepota uzdizala iznad svih djevojaka, koje zapravo nisu opisivane, jer su jednostavno – nevažne. U „Ognjištu“ je tako

Anera najvrjednija i najsnažnija među ženama, baš kao što je Lukan naj-sve među muškarcima (o njemu će biti riječi u sljedećem poglavlju), a Blažić naj-sve u negativnom smislu.

3.2. Očevi i sinovi

Sukob oca i sina (ili sinova) jedan je od glavnih sukoba u obama promatranim romanima. U oba je slučaja u pozadini i ženski lik koji je zapravo razlog ili povod same kulminacije sukoba.

U „Seljacima“ je uzrok sukoba prijemor oko zemlje i zadruge; naime, Antek i Hanka žele da stari Boryna prepíše dio zemlje na njih kako bi se oni osamostalili, što ovaj odlučno odbija. Sve kulminira kada se Boryna oženi mladom Jagnom, koja je, između ostalog, bila i Antekovom ljubavnicom, sada uživa veća prava u kućanstvu a kao član obiteljske zajednice posve je beskorisna. Razjareni Antek ju je izvrijeđao pred ocem, te zajedno sa suprugom i djecom biva izbačen iz kuće.

Blažić je u stalnom sukobu s čitavom okolinom, ali i kod kuće ratuje protiv supruge i sinova. On svojeg sina Mićana i snahu Aneru izbacuje ujutro kada su mu se pojavili pred pragom. Iako je to u neku ruku humani čin pred čitateljem (i to čin koji se doima pretjeranim), izbacivanje sina i snahe iz kuće, naravno, nailazi na neodobravanje okoline. Blažić ih izbacuje kako bi bio što dalje od Anere i kako ne bi dolazio u napast da s njom ima spolni odnos. Bez obzira na to je li ju udaljio od sebe iz nekih humanih pobuda ili zbog svoje pakosti i ljubomore, to je jedna od dviju situacija u kojima je prikazan kao ljudsko biće u kojemu još ima nečeg ljudskog. Drugi je put njegova ljudska strana prikazana u njegovu odnosu prema pomahnitalom Ducini (O3, 93).

3.2.1. Boryna i Antek

Sukob oca i sina u „Seljacima“ ukratko je opisan u uvodu ovoga poglavlja. U tom sukobu Antek nije sam jer je na njegovoj strani i supruga Hanka, ali uz njega su, doduše, zbog svojih interesa, njegova sestra te njezin suprug, kovač. Maćej Boryna je, s druge strane, čvrst u svojoj odluci da zemlju ne prepíše na njih, jer im se tako prepušta na milost i nemilost, a u prilog takvom oprezu idu i situacije o kojima se govori u romanu, a to su siromašni starci koji tijekom zime odlaze u prosjake, a pred ljeto se vraćaju svojoj djeci. Boryna je prvi gazda u selu i prikazan je kao strog i nepopustljiv:

„Boryna pak od toga doba kao da je prizdravio, hodao je ravno kao prije i oholo gledao u svijet, samo je u sebi postao mrzovoljan, pa je znao planuti bijesno zbog makar čega i bio je na teret svima, naprosto nepodnošljiv, jer na što je ruku svoju položio, to se moralo prignuti do zemlje i onako je moralo biti, kako je on htio, inače – napolje!“ (S1, 531)

On je bio čovjek od pedesetak godina, još prilično zdrav i snažan. Njegovo vjenčanje s mnogo mlađom Jagnom i nije podiglo previše prašine baš zbog toga što on svojim stavom i vladanjem nije odavao dojam starog čovjeka, a tome u prilog idu i brojni opisi iz usta drugih likova:

„Dobar je to čovjek bio i pravi Poljak. Bio je s nama u ustanku, javio se s dobre volje i nije žalio svojih ruku. Vidio sam ga na djelu.“ (S2, 374)

„Čovjek je dobar i gazda nije makar kakav, pobožan je i krepak još. Sam sam vidio, kako je vagan raži metnuo na rame. Jagni tamo ništa ne bi pofalilo, osim ptičjega mlijeka...“ (S1, 129).

Kada je saznao da ga supruga vara s njegovim vlastitim sinom, nije još i nju izbacio, ali je prema njoj postao zloban, na što mu je ona vraćala jednakom mjerom. On, iako je prikazan kao strog i krut čovjek, nikada nije ni približno zloban ili zao kao što je Blažić. Na njegove ga postupke tjera okolina; djeca ga žele pokopati, a još je živ, žena ga vara sa sinom u vlastitoj kući, na sramotu pred čitavim selom. Pokazao se milosrdnim kada je Hanki ponudio da dođe k njemu i uzme hrane koliko želi, na što je Hankin otac rekao:

„Tvrđ je samo iznapolja, da se ne pozna.“ (S1, 460)

Opisao ga je posve točno. Boryna je prikazan strogim, ali pravednim, pretjerano krutim i mrzovoljnim, ali umjerenim čovjekom. Njegov je sin, s druge strane, uvelike sličan svojoj ljubavnici/pomajci Jagni. On je, naime, visok i snažan, najjači je u selu, a to je dokazao tako što je Mateuša podigao preko glave i tresnuo njime o ogradu.

„To je zmaj, a ne čovjek...zacišlo mu nema para na svijetu...-mislila je zbrkano“ (S1, 125)

„...visok, uspravan, vitak u pojasu tanak, u plećima širok, gibak; lice mu je bilo duguljasto, suho, nos kao kljun u jastreba, samo ne tako kukast, oči krupne sivo-zelene, a obrve

kao da je netko ugljenom povukao crtu preko cijelog čela od sljepoočnice do sljepoočnice...čelo je imao visoko, samo napolak pokrito ravno podsječenom, tamnom, gotovo crnom kosom, brkove je sasvim brijao kao i svi drugi, pa su mu samo oni bijeli zubi treptali među crvenim usnama kao zrnca krunice...tako je bio lijep, da ga se nikako nije mogla sitta nagledati“ (S1, 322)

Visok i snažan, Antek je oličenje seljačke tjelesnosti, a u Jagni je pronašao ono za čime je žudio, jednako snažnu i tjelesnu ženu s kojom je dijelio strastvene noći. On je, da nastavimo sa sličnostima i suprotnostima, poprilično različit od svojega oca te je tijekom radnje romana više puta naglo i nepromišljeno, u žaru i ishitreno, nastupio i pokazao se brzopletim. Dok je njegov otac prema vanjskome svijetu bio hladan, ipak je mogao pokazati toplinu prema Hanki i Józki. Anteku je to u većem dijelu romana upravo i nemoguće. On prema svojoj supruzi pokazuje nježnost tek nakon što se vrati iz zatvora, i nakon što ga Jagna konačno i odlučno odbije:

„Nikad nije bio brz na ljubaznosti, pa nije bio sklon ni razgovoru sa svojom ženom.“ (S1, 280)

“Da su me u okove bacili, u tamnicu zatvorili, bio bih slobodniji nego što sam kraj tebe, čuješ li, slobodniji!“ (S1, 421)

„Antek ju je primio kao nasrtljivo pseto...svetenje je jeo s tekom, uzeo onih nekoliko zlotih, a da nije ni zapitao, otkud ih ona ima, štaviše, nije ju ni požalio, što se izmorila tako dalekim putovanjem! Kazivala mu je, što se i kako se radi u gospodarstvu – nije pohvalio, nego je, naprotiv, štošta srdito prigovorio...Za cijelo se selo raspitivao, a djecu nije ni spomenuo...Bio je kao kakav stranac i gledao u nju kao na neko strano lice, nije baš pozorno slušao...suze su ju gušile, a on joj je podviknuo, da mu ne dolazi s tim cmizdrenjem!“ (S2, 142-143)

Njegov je odnos prema supruzi i djeci posve u drugom planu. Stari Boryna pokazuje nježnost najviše prema maloj Józki, koja je još djevojčica, pa ju je i pomalo razmazio. Prema Hanki i prema svojim unucima je milosrdan jer zna da mu oni nisu učinili ništa nažao. Problem je u Anteku, a kada ga župnik nagovara da se pomiri sa svojim sinom, Boryna ga odbija.

Sukob oca i sina u „Seljacima“ raspliće se tako što otac biva smrtno ranjen u tučnjavi oko šume, a sin ga osveti ubivši šumara. Prije nego što padne u komu, Boryna se obrati Anteku, svezak završava, a njihov sukob dobiva naoko sretan rasplet. Sukob se ovdje okončava, ali

rasplet, naravno, ne biva sretnim jer je Antek uskoro utamničen, a Boryna ostatak radnje provodi beživotno ležeći u postelji, prezren i zaboravljen, što daje prigodu Hanki da ga osvoji i pokaže se vrsnom ženom koja dalje nosi radnju romana.

3.2.2. Blažić i sinovi

Sukob oca i sinova u „Ognjištu“ je kudikamo intenzivniji. Nakon što je iz kuće potjerao starijega sina Mićana, na meti mu se našao mlađi sin Joso, a poslije i Ivan, ali Blažiću ništa od toga ne polazi za rukom. Dok je Boryna, kao što se moglo vidjeti, pokazivao naklonost prema pojedinim članovima obitelji, toga kod Blažića uopće nema. Ne može se reći da on prema svojim sinovima ne osjeća ništa, štoviše, nekoliko ih puta poželi ubiti jer ih mrzi, ali se svaki put u posljednji trenutak predomisli. Lukan je prikazan kao lik koji je otac svima, Blažić je zapravo lik ne-oca:

„Nije on njih želio, nije on njih tražio, pa da ih ne bi smio pobacati u vodu kao mačiče. Tko ih je rodio, neka ih i nosi, kud ga oči vode i noge nose...Tko je upamtio, da bik mora skupljati po selima i po općinama svoju telad? Tko je ikad rekao, da su njegova? On je učinio svoje i s tim je njegov posao svršen.“ (O3, 51)

Kako učestalo tuče Mandu, htio bi pretući i sinove, ali problem je u tome što je Blažić sve stariji i slabiji, a sinovi su mu mladi i snažni, pa se na Blažića, lika koji je nečovjek i zvijer, odnose zakoni divljine i zvijeri, a to je zakon jačega. Blažić tako bježi od sinova, skriva se pred njima, na supruzi se izivljava kada je siguran da njih nema, a porive prema Aneri potiskuje toliko da na koncu popusti i ipak se odluči na zlo.

Kada ju je prvi put pokušao silovati, ona ga je izranjavala britvom po licu (O3, 68) baš kao što je Jagna izgrebala starog Borynu kada se napio i pokušao isto (O1, 172). On je na početku romana prikazan kao muškarac okrutne i nepodnošljive ćudi.

„Dokle će ona morati tako? Do Blažićeve smrti? Sigurno. Do njegove smrti, jer on živ ne će popustiti. I on pozna samo taj međaš svoje volje i snage, kad se daje na nešto.“ (I, 161)

„Što se je više ustaljivao kao čovjek, to je jače izbijala njegova prava narav: okrutan, bez srca, bez milosrđa, bez obzira. Ne vidi nikoga i ništa na svijetu osim sebe i sigurno vjeruje, da samo radi njega i sunce granjiva“ (O1, 200)

Tijekom radnje romana doznajemo da je Blažić imućan seljak, pravi gazda, ali da se često upušta u mutne poslove s kriminalcima. Boravio je u Americi i nitko ne zna čime se bavio, iako ima naznaka da se i tamo upuštao u protuzakonite aktivnosti. U pripovijetci „Opanci dida Vidurine“ (Budak 1998: 16) govori se o Blažićevu povratku iz Amerike i o tome kako je otišao s dvadeset pet, a vratio se kao četrdesetogodišnjak. Tamo je nazvan Markić, ali jasno je da je riječ o Blažiću; Budak je naknadno mijenjao imena (Markić je bio stvarna osoba koja je nadahnula stvaranje književnog Blažića). Vidi se u pripovijetci i da je njegov odnos s ocem označen sukobima, ali to je prvenstveno zbog Blažićeve, odnosno Markićeve teške i podrugljive ćudi. Ipak, Markić na kraju pripovijetke pokazuje pozitivne osobine. One u „Ognjištu“ gotovo posve izostaju. U „Ognjištu“ većinu detalja doznajemo iz razgovora ili posredstvom drugih likova, tako vidimo kako je Blažić iz Josine perspektive doživljavao kao snažan:

„Joso je istom sada opazio, kako je taj ćaćin kožun veoma velik, te bi mogla u njega stati dva čovjeka.“ (O1, 183)

Blažić je imućan, radišan i teške ćudi. U mnogočemu podsjeća na lik staroga Maćeja Boryne. Međutim, što više na površinu izbija njegova zloća i nečovječnost, on postaje sve manje čovjekom i sve više poput zvijeri, a jednako tako brzo gubi na snazi i fizički propada. Jedan po jedan, sinovi ga nadržavaju i nadjačavaju, staju u obranu majke i Blažić uskoro postaje svjestan svoje slabosti i nedoraslosti, svoje osamljenosti i svojevrijedno se izolira iz obiteljske zajednice.

Prema Freudu, ljudi posjeduju mehanizam kojim potiskuju primarne, nagonse seksualne žudnje i kompenziraju ih nečim bliskim, kao što su brak ili topli međuljudski odnosi (Freud: 2006, 130). Blažić to niti u jednom trenutku ne pokušava, štoviše, on je usredotočen samo na jedan cilj i ne preže ni od čega da taj cilj ostvari i da ga se domogne: taj je cilj Anera.

Nije teško dešifrirati simbole kojima se pripovjedač koristi pri opisivanju odnosa između Blažića i njegovih sinova. Kada je bio otvoreno suprotstavljen samo Mićanu, nastojao je potkupiti bilježnika uz Josinu pomoć i tako izbaciti Mićana iz zadruga. Kada je postalo očito da Joso nije na njegovoj strani, slijedi nekoliko događaja u kojima je jasna simbolika ubojstva sinova, jer je Blažiću glavna misao: „Sad: ili pobiti ja nji' il uni mene...Ajme meni, majko moja...“ (O1, 180).

Prva je takva zgoda bila dovoljno očita sjeća bukvića, u koju je vodio Josu da ga tamo ubije. Tisa koju Blažić traži i želi posjeći zapravo predstavlja Josu kojega želi baciti u

„brezdanku“. Blažić se u tom trenutku predomislio i glumio je da će zakoračiti u jamu, ali ga Joso spašava (O1, 220).

U drugom svesku Blažić vodi Ivana po kamene ploče. Unatoč Ivanovu nagovaranju prekrcu kola te se ona sunovrate niz padinu, zajedno s dva mlada vola koja su ih vukla. Taj je čin bio simbolično ubojstvo sinova, jer je za ono pravo Blažić bio odviše slab, mentalno i fizički.

Kada Blažić ode s Ivanom odvesti balvane po mećavi, Joso pođe za njima jer strahuje da bi otac mogao učiniti nešto zlo. Blažić opet planira Josinu i Ivanovu smrt u „nezgodi“, ali gotovo sam postane žrtvom kotrljajućeg balvana. Joso ga i tada spašava, ali tijekom razgovora na panjevima izravno mu pred svjedokom iznosi stanje stvari:

„Kudgod pođeš – a samo po zlu ideš – prite' ću te; kudgod dođeš, zate' ćeš me, sve ću ti putove ispresicati i sve konce potrgati....Mi smo tvoja dica, a ne štenad.“ (O3, 57).

„Ja se ne ću ogrišiti, al ako ti ovako nastaviš, o nami će se pripovidati. Radi' će bukvići, pa – 'ko jači!“ (O3, 58)

Slabi Blažić nije u stanju oduprijeti se svojim sinovima i u tom se trenutku miri sa svojom pozicijom slabog i izopćenog. On se svojevolumno izdvaja iz društva te odbacuje moral, okreće se svojem vlastitom poretku i sustavu, a to je životinjski, „prirodni“ sustav:

„Toliko je puta svjesno, proračunato, iskreno požalio što njih dvoje nijesu zvijeri. Tada bi se s kakovim Lukanom poklao, a ona bi zadovoljno promatrala, i koji bi od njih dvojice protivnika ubio ili u smrtnom strahu potjerao s bojišta – taj bi ostao neograničeno njezin i ona njegova“ (O4, 15)

„Da j' pravi' ljudi, načinili bi taki zakon i za čeljad, pa čim vidiš da je...I tako: bolesno il drukčije, da ne valja, a ti po zakonu sikirom u glavu.“ (O4, 113)

„Al da – una ne bi tila. Ja bi' unda za britvu i zakla' je ka' pivca...Al da...Moga bi je nama'zaklati, pa da svrši...“ (O1, 217)

Blažić ipak nije posve odbacio ljudske zakone. Uvelike se oslanjao na javnog bilježnika i pomoć zakona kada je htio ispisati Mićana iz zadruga. Kada je vidio da zakon nije na njegovoj strani, pokušao je potkupiti bilježnika. Pitanje je bi li odmah silovao i ubio Aneru da nije bilo straha od „džandara“ koji ga je držao, u određenoj mjeri, pod kontrolom. U ovakvom je stanju Blažić gotovo parodijom Nietzscheova nadčovjeka, on jest neovisan i posjeduje snažan osjećaj

za svoje ispravno i za svoj „moral“, ali je nedovoljno jak da se odupre okolini i pred svima se skriva. Pomalo postaje sve manje čovjekom:

„Već je predugo bio miran kao žabokrečina na lokvi, a nije mogao naći oduška ni u čemu, kad je uvijek okružen sinovima kao risovima. Ne boji se on njih, al eto – nekako je pitom, kad su mu oni blizu, pa i kad ih ne vidi kraj sebe, on se stuljuje kao da izmiče udarcu.“ (O4, 17)

„Jači su, pa se boji“ (O4, 20)

„Bio je kao da je iz groba izvađen“ (O2, 45)

„U licu je ka' iz zemlje. – A duša ka' iz žuči!“ (O2, 46)

Blažić je glavni antagonist u ovome romanu i izuzmemo li Aneru, koja je nesvjesno pokrenula radnju izazvavši kod njega takvu mahnitu opsjednutost, možemo reći da je on pokretač radnje i onaj lik koji određuje tempo kojim će se radnja odvijati. On se od svojih postupaka ne ograđuje i ne žali za učinjenim. Kao što je župnik uvjeravao staroga Borynu da se pomiri sa sinom, tako je plovnik uvjeravao Blažića da se pomiri s Mićanom. Blažić je vodio borbu sa sobom jer se premišljao bi li mu obrazložio svoj postupak (izbacivanje Mićana i Anere iz kuće), ali odlučio je prešutjeti svoje motive. On je savršeni antagonist po svojim ključnim obilježjima želje za tuđim dobrima, nasilnosti, inteligencije i konačnog poraza (Slavić II: 22).⁴

3.2.3. Sinteza glavnih muških likova „Seljaka“ i „Ognjišta“

Bilo je već govora o sličnostima između Blažića i Maćeja Boryne u prethodnom dijelu ovoga rada. Njihova je pozicija u društvu u velikoj mjeri slična. Obojica su relativno stari, imaju odraslu djecu, imućni su, uvaženi su članovi seoske zajednice i prilično su vitalni za svoje godine. U nekim su karakternim svojstvima također slični, a to su tvrdoglava i stroga narav. Obojica pokušavaju izbaciti sinove iz zajednice jer zbog različitih razloga strepe od njih. Boryna strahuje da bi mogao završiti kao stara Jagustynka, kao najmenik ili prosjak i izbačen iz vlastite kuće, zaboravljen od vlastite djece. Blažić ne želi riskirati i htio bi se riješiti djece te postati samovlasnik kako bi onemogućio Mićanov povratak na ognjište. Za razliku od Boryne, koji pokazuje suosjećanje te pomaže Hanki i djeci, a koji se u trenutku kada je na nosilima

⁴ „Budakov Blažić kao antagonist i farmakos“ naslov je teksta koji još nije objavljen, ali mi ga je autor ustupio za potrebe pisanja diplomskoga rada.

pomiruje sa sinom, Blažić je sve gori i ne pokazuje ljubav prema djeci, štoviše, on svoje sinove mrzi, a za kćeri nije pustio ni suzu na sprovodu.

Joso i Mićan su međusobno veoma slični. Njihovi bi pandani u „Seljacima“ mogli biti Mateuš i Antek. Ne spominje se ima li itko snažniji među Svetoročanima, pa možemo zaključiti da njima dvojici nema premca, baš kao ni Mateušu i Anteku. Dok je Antek svojevolumno ušao u seksualni odnos s očevom ženom, Blažić je pokušao isto sa sinovom ženom. I na tom polju možemo govoriti o svojevolumnom ljubavnom trokutu, ali su vrhovi i odnosi uvelike različiti. Dok je Antek nevjeran i često nepošten i zapravo zloban prema svojoj supruzi, Mićanova je i Anerina ljubav predmetom divljenja u seoskoj zajednici. Josin i Kajin odnos ponešto biva poljuljan zbog Blažićevih spletki, ali ljubav ipak nadvlada sitne trzavice. Sličan motiv, muž koji biva u vojsci, negdje na fronti ili jednostavno daleko od kuće, prisutan je u obama romanima. U „Ognjištu“ je tako Mićan izgubio život, a u „Seljacima“ je Mateuš iskoristio priliku da spava sa susjedom čiji je muž daleko u vojsci. Zanimljiva opaska, prevareni je muž iz „Seljaka“ bio beskrajno dobar prema supruzi i nije izazivao incidente, zbog čega je Mateuš bježao pred njim jer je umirao od stida. U tom je slučaju milost i dobrota na neki način nadvladala nepravdu i zlo, jer su svi shvatili da su učinili nepravdu i zbog toga su se kajali, ali Blažića dobri postupci dobrih osoba (prvenstveno dvostruko izbjavljanje od sigurne smrti) nisu nimalo pokolebali u zlom naumu, nego je jedino zao čin dobre osobe (Lukanovo ubojstvo) bilo rješenje problema (usp. „Budakov Blažić kao antagonist i farmakos“, str. 5).

O glavnom liku „Ognjišta“ u ovome dijelu nije bilo riječi jer on nema odgovarajućeg lika kojemu bi bio sličan u „Seljacima“. Lukanu ću posvetiti posebno poglavlje, a kod njega su prisutne neke pojedinosti o kojima bi vrijedilo pisati izvan okvira odnosa roditelja i djece te supružnika.

3.3. Lukanov lik

Lukan je lik koji je čitavo vrijeme čista suprotnost Blažiću. On i njegov brat Zekan žive u jednoj kući, ali su zbog svadljive žene odlučili podijeliti kuću na dva ognjišta, na što se u selu govorilo da su možda u svadi, ali oni su živjeli u slozi kao i dotad. Na početku romana Lukan se može doimati kao lik seoskog *redikula* (takav je lik prisutan i u „Seljacima“) zbog posebnog odnosa s djecom, svojom ali i ostalom. Naime, njega sva djeca, čak i vlastita, nazivaju stricem i njemu nikada nije predstavljalo problem spustiti se na razinu djece i igrati se s njima, ili djeci pokazati nježnost:

„Tepao je i svojoj i tuđoj i znanoj i neznanjoj (djeci). On je često znao uzeti svoje – a i tuđe – dijete u naramak, nosati ga, ljuljati ga, i zabavljati se s njime, da mu to nitko nije zamjeravao. To što su drugi smatrali, da nije za ljude i – ko malko – i sramota, njemu je bilo veliko veselje i zabava, pa postalo i njegovom povlasticom.“ (O1, 140).

„Nek mi se naruga unaj, koji će lipše i veselije držati moje dite neg ja! (O3, 197)

Lukan je poput oca svojoj, kadšto i tuđoj djeci, a ponešto poslije i Mićanovoj. On ima ulogu oca, za razliku od Blažića, koji je ne-otac vlastitim sinovima i kćerima. Njih su dvojica povezani tako što se Lukanov Ducina oženio Blažićevom Barušom. Lukan je od Blažića mlađi deset godina (O3, 181). Ako smo za Aneru rekli da je ženski Lukan i da posjeduje neke osobine svojstvene muškim likovima u romanu, tako možemo reći i da je Lukan muška Anera jer posjeduje osobine svojstvene ženskim likovima. On je jedini muški lik koji je u toj mjeri prislan s djecom i jedini kojemu se takvi postupci toleriraju; ne, doduše, bez povremenog podbadanja, ali nezamislivo je da bi ijedan drugi muški lik tako radio i bio shvaćen ozbiljno.

Iako se pojavljuje odmah u prvom prizoru romana, Lukan u prvome dijelu romana nije stalno u središtu pozornosti (iako je njegova ljubav prema Anici podrobno opisana), već je to Anerin brak s Mićanom i Blažićeva mahnitost. S vremenom Lukan dobiva na važnosti kako postaje bliži Aneri i samim time bliži Blažiću. (Slavić III: 3)

Lukan, poput Anere, posjeduje određene kvalitete koje ga izdvajaju od ostatka zajednice. Njega krasi i stas i visina, dobrotu i intelekt (pokazao je izniman poslovni instinkt kupivši dolac Kresojića), ali često se ističu osobine koje ne posjeduje nijedan drugi lik u „Ognjištu“, barem ne u tolikoj mjeri. Prva je od tih neobičnih osobina bila već spomenuta nježnost i brižnost prema djeci, zbog koje je vjerojatno bio izložen poruzi, ali je potom prihvaćeno kao nešto njemu svojstveno i posve naravno. Ne manje zanimljiva i upečatljiva jest njegova suosjećajnost prema životinjama i ljubav prema prirodi. Nije neobično da seljak razgovara sa svojim blagom i da se o njemu brine, na koncu, o njemu ovisi i ono ga hrani. Lukanu pak bude neobično žao svoje životinje zaklati i uglavnom te zadatke prepušta drugima, a za životinjama plače kao i za ljudima:

„...A moga bi' i ja zaklati, al mi je ža...“ (O3, 130)

„Ja mislim, da j' grijota i medvida ubiti, dok un tebe pušti na miru.“ (O4, 113)

„Eno ga, još samo živ (Zelov). Mislije sam, da bi' ga ubije, al mi ga ža', a ža' mi ga jope', da se muči.“ (O4, 101)

(umirućem psu Zelovu): „A nisam te, viruj mi, za to doveje, man sam mislije, da ćemo skupa poživiti u slozi i ljubavi: ti bi mene branije, ja bi' tebe 'ranije, pa obojici dobro. Al vidiš: nečastivi 'oće drugačije. Tebe je ubije danas, mene bi tije za koji dan, a ja sam mislije, da 'š očuvati i sebe i mene.“ (O4, 107)

Kao čovjek koji se ističe golemom dušom punom suosjećanja prema životinjama, Lukan postaje još veći i uzvišeniji kada ga se uspoređi s Blažićem, koji mrzi sve i koji olako baca volove u propast. Čini se da je pojava da muž udari ženu relativno česta i u jednu ruku uobičajena u prostoru i vremenu koji pripovjedač opisuje, ali nailazi na osudu pripovjedača (Slavić II: 5), pa to obilježje postaje pojačivač Blažićeve zloće, kao i pojačivač Lukanove dobrote, jer on to ne provodi u praksi. Stoga je teško propustiti Lukanovo podbadanje Blažića i odgovor na njegovu provokaciju:

„Ako bi je potlje kada tribalo izbiti, posla' ću je k tebi, jer ja ženu, čini mi se, ne bi' moga' istući“ (O3, 236)

Opis Lukanova unutarnjega monologa prikazuje ga u sličnom svjetlu, kao čovjeka koji je neraskidivo povezan s prirodom i zemljom, koje su za njega svete koliko i religijski pojmovi. Razmišljao je kakav trač o sebi i Aneri da pokrene, pa da seoske babe imaju o čemu naklapati:

„Motao je i okretao na sve strane, no nije se mogao ničega sjetiti, jer mu je Bog dao toliko osjećajnosti, da mu je u to svojstvo utrošio i svu zalihu dara za maštanje. On može živo osjetiti, kad se zanesu, kako drvo boli, kad u živo stablo zasiječe sjekirom; on duboko osjeća, uživa, drago mu je i veseli se, osjećajući, kako se crna zemljica sa bezgraničnim blaženstvom uvija i podaje oštrome lemešu i crtalu, jer čuti, da je mazi, miluje i oplođuje; on razumije ševinu molitvu, kad se digne u nebesa i pozdravlja našega Stvoritelja; on razgovara sa pšenicom i osjeća u svojoj duši značenje svakog drhtaja klasa u zorenju; on se sa svojim blagom razgovara i osjećanjem se posve razumiju, i volove nazivlje 'braćo moja'. Sve on to osjeća, sve on to čuti, ali da izmisli kakvu malu spletku: na priliku: eto, to i to...za to on nije sposoban, jer – ne može osjetiti!“ (O3, 157)

Ovakav panteistički doživljaj prirode postavljen je u oštru suprotnost Blažićevu ateizmu. Lukanova je rafinirana osjećajnost ono po čemu se izdvaja iznad svih likova, muških i ženskih, jer nijedan lik ne proživljava svijet oko sebe na taj način. Taj monolog ipak neodoljivo podsjeća na jedan već spomenuti monolog, a sličnost bi mogla biti iznenađujuća:

„Jer je kao i sveta zemlja bila Jagusina duša – baš kao zemlja. Ležala je u nekim dubinama, kojih nitko nije razaznavao, u neskladu snenih maštanja – golema, a bez svijesti o sebi – snažna, a bez volje, bez htijenja, bez želja – mrtva, a besmrtna, i kao što je tu zemlju nosio svaki vihar, obujmljivao i njihao i nosio kuda hoće...i kao što je tu zemlju u proljeće budilo toplo sunce, oplodivalo životom, potresalo jezom ognja, ljubavnom požudom – pa ona rada, jer mora; živi, pjeva, vlada, stvara i uništava. Jer mora – postoji, jer mora...jer je kao ta sveta zemlja bila i Jagusina duša – kao ta zemlja!“ (S1, 130-131)

Treba imati na umu da su u oba slučaja autori namjeravali u najvećoj mogućoj mjeri istaknuti čistoću tih likova i njihovu povezanost s prirodom i nečim što je izvorno, netaknuto i samo po sebi inherentno dobro i nevino. Jagna je poput zemlje, nepoznata okolini, nedokučiva i sjedinjena s prirodom u cikličnosti godišnjih doba. Lukan je poput mitskog lika, poput politeističkog božanstva ili u najmanju ruku drevnoga druida, povezan je s prirodom jer je i sam njezinim dijelom. Iako je Blažić također na svoj način povezan s prirodom, odnosno njezinim brutalnim segmentom seksualne požude i zakona jačega, Lukan je u svoj doživljaj prirode uklopio kršćansko suosjećanje i razvio posebnu filozofiju koja ga moralno uzdiže iznad ostalih likova.

Lukanu je ognjište iznimno važno. Žaluje zbog bolesnoga sina kada ovaj odlazi u Zagreb na liječenje, ali još više žaluje zbog pustoga ognjišta koje mu prijeti nakon unukove smrti. Spas vidi u Aneri, koja je rodila kćeri, ali ipak uspijeva prepisati ostalu njezinu djecu na svoje ognjište. Apsorbiravši Mićanovo ognjište, Lukan osigurava opstanak svojega ognjišta. To što na koncu romana Lukan više nema muške djece, ako u to ne ubrajamo Anerine sinova Blaža i Vidurinu, ne mora značiti da ih neće imati poslije, u neispripovijedanom nastavku pripovijesti. Naime, više je puta pred konac romana naznačeno kako bi Manda mogla ostati na Lukanovu ognjištu, ponajprije kako bi se brinula o djeci, ali kada je Blažić ubijen, ništa ne stoji na njezinu putu k sretnomu braku, ili barem suživotu, s Lukanom. Sam po sebi izniman lik, Lukan je pronašao iznimnu ženu, i to, čini se, triput. Prva mu je supruga bila Anica, kojoj po dobroti nije bilo premca među ženama, ali je, rekosmo u poglavlju o Aneri, odavala dojam slaboga lika. Njihova je ljubav nadjačala strah od nasljednog ludila i bolesti koja je harala u Aničinoj obitelji, a koji je, vidjelo se na Ducini, ipak bio opravdan. Druga, doduše, nevjenčana, supruga bila je Anera. Nisu se mogli oženiti u crkvi jer je vrijedilo pravilo *testis unus, testis nullus*, ali to ih nije spriječilo da žive sretni i da nastoje spasiti ognjište tako što imaju djecu. Njihov je odnos prije svega bio prijateljski, a u neku ruku može se reći i da je riječ o simbiozi, jer su Aneri trebale zaštita, utjeha i sigurnost, a Lukanu djeca. Današnjem se čitatelju to može doimati

neprihvatljivim, ali držim da je u tom vremenu i u tim okolnostima više djece značilo i veće bogatstvo, odnosno svojevršno ulaganje u budućnost u pogledu rada na polju i budućih brakova, dakle, prije svega je vidljiva utilitarna funkcija ljudske reprodukcije. Potencijalna treća žena bila bi Manda, a o naravi njihova odnosa možemo samo nagađati. Ono što sigurno možemo znati jest da bi Mandi život bio neusporedivo lakši s Lukanom, nego što je bio s Blažićem i da postoji vjerojatnost da, ako ne zbog ljubavi, stupe u brak ili kakav odnos iz bioloških razloga. Spomenuto je već, Lukan je deset godina mlađi od Blažića, a i Manda je nekoliko puta u razgovoru s Blažićem aludirala na njegovo izbjegavanje odnosa s njom govoreći kako nisu stari i kako je još lijepa. Prije konačnog obračuna s Blažićem, Manda i Lukan razgovaraju upravo o mogućoj zajedničkoj budućnosti, naravno, ne posve izravno, ali ipak razumljivo. Dakle, ni treći pokušaj spašavanja Lukanova ognjišta nije za isključiti (Slavić III: 20).

Još jedna osobina koja krasí Lukana jest njegova blagost, odnosno smirenost. Često je bivao povučen u sebe, a tijekom najvećih patnji utjehu i prijatelja nalazio je u Aneri. Već je bilo govora o njihovom odnosu pa ga neću ponovno ovdje opisivati. Važno je ipak naglasiti da je Lukan bio šutljiv, da je patio tiho i da je sve zadržavao u sebi. Zbog toga začuđuje njegov odnos s Blažićem i gubitak kontrole kada ga je pretukao ili na kraju i ubio:

„I tako j' to stric njega – mislila je ona. – Mirni dobri stric Lukan, koji ne bi ni mrava zgazije, a da se nad njim ne rasplače...“ O3, 193

„Moralo je prekipjeti, a kad je prekipjelo i u mirnom Lukanu – zna se, koliko je bilo uskuhalo i koliko je bilo nakrcano.“ O3, 185

Lukan u posljednjem dijelu romana (Slavić II: 11, 17, 26) preuzima ponešto promijenjenu funkciju kristoidnog lika. Naime, premlativši Blažića, rekao je da „istjeruje đavla iz prijašina“. To su često obojica ponavljali u šalama koje nitko drugi nije razumio. Na kraju, kada je Blažić ubio Aneru i kada je razotkriven potpuno preuzeo ulogu dijaboličnoga lika, Lukan ga konačno ubija i „protjeruje đavla“ iz Svetoga Roka. Dovoljno je simbolična činjenica da je na to mjesto otišao kako bi mu Blažić pomogao „skinuti urok“. Prizor koji slijedi nakon ubojstva i svojevrsnog egzorcizma jest opis sela, crkve i Velebita, odnosno krajolika koji ponovno živi u harmoniji kada je prijetnja uklonjena. Taj je čin egzorcizma u jednu ruku odigran i u „Seljacima“, kada mahnito selo kao kolektiv Jagnu ritualno sveže za kola gnojnice i kamenuje ju kako bi seljani kaznili onoga koga drže krivcem za vlastite nesreće. Opet je dovoljno znakovit pljusak koji prekida sušu i vraća ih u stvarnost te najavljuje bolje i povoljnije razdoblje za čitavu zajednicu, a upravo je na zajednici naglasak na završetku obaju romana.

Lukan je glavni lik „Ognjišta“ koji na važnosti dobiva sve više kako se radnja rasplamsava. Prebrodio je teške trenutke, prijetila mu je pogibelj, ali uspio je svladati neprijatelja, a možda zadobiti i novu djevu.

3.4. Gdje su onda intertekstualne veze?

Budući da se radi o dvama romanima istoga žanra, a to su romani sa seljačkom tematikom, sličnosti su neizbježne. Bilo bi pretjerano reći da je ljubavni trokut u kojem sudjeluju otac, sin i žena rezultat utjecaja, jer se radi o odnosima drugačije naravi (otac – pomajka – sin u „Seljacima“ te otac – snaha – sin u „Ognjištu“). Ljubavni trokut takve vrste i nije rijedak jer se nalazi, primjerice, u „Braći Karamazovima“, gdje su i otac i sin zaljubljeni u istu ženu. Dobro bi bilo dodati i da je u romanu „S naših njiva“ Side Košutić prisutan motiv svekra koji je zaljubljen u snahu (Gojković: 2020).⁵

Kod ženskih likova ono što se može naći u liku Anere može se pronaći u dvama ženskim likovima, u Jagni koja je najljepša u selu i u Hanki, koja je uzorna žena i domaćica. Dok je u „Seljacima“ jedna radišna i neprivačna, a druga prelijepa, ali lijena, Anera sadrži obje od tih dviju pozitivnih osobina i predstavlja lik idealne žene, koja će do kraja radnje nastradati i umrijeti kao patnica i žrtva nasilja.

S druge strane, muški su likovi ipak lakše usporedivi. Maćej Boryna i Blažić slični su po svojem statusu u selu, kao i po fizičkim i dijelom karakternim crtama. Razlika je u tome što strogost i osornost staroga Boryne imaju granica i pokazuje se kao stroga, ali i pravedna te milostiva osoba, dok je Blažić stupnjevito sve gori te na kraju romana postaje dijaboličnim likom. Sinovi Antek, Mićan i Joso slični su međusobno jedino po snazi i po tome su na glasu u široj okolini. Dok su Joso i Mićan uzorni seljaci koji drže do svoje obitelji i zemlje, Antek to dobrim dijelom odbacuje zbog Jagne.

Lukan, koji kako se roman razvija dobiva sve veći značaj u „Ognjištu“, nema nikoga u „Seljacima“ s kime bi ga se usporedilo, a o tome je već bilo riječi u prethodnim poglavljima.

Kada bismo ovdje stali, moglo bi se reći da je sama teorija o intertekstualnoj povezanosti bila ambiciozno zamišljena. No, intertekstualnost ne valja shvatiti samo kao namjerno preuzimanja motiva i postupaka, nego u onom izvornom smislu sudjelovanja u sličnim širim diskurzima, znači žanrovima i temama te društvenom kontekstu – što ne mora povlačiti nikakvu

⁵ Zasad neobjavljen diplomski rad „Ženski likovi u romanu *S naših njiva* Side Košutić: interpretacija i metodički pristup“.

namjeru sa strane mlađega teksta. Dok na sličnosti ne nailazimo na velikom planu, kao što su razvoj radnje, tijek radnje, ili postupci likova, sličnosti ima pregršt u detaljima, zato ću neke od njih ukratko iznijeti ovdje, netom prije zaključka.

Dosad je bilo govora o dvjema sličnostima vrijednih spomena: o opisu unutarnjega stanja Lukana i Jagne, te o završetku koji predstavlja svojevrsno istjerivanje zla i najavu novog početka. Šimek i Andrija, Jagnina braća, žive pod majčinom željeznom čizmom. Nakon tučnjave Šimek gotovo gubi razum, ali odlučuje s Nastkom, Mateuševom sestrom, izgraditi novu kuću. Pri gradnji kuće ne očekuje nikakvu pomoć, pogotovo ne majčinu, ali malo pomalo mu ta pomoć stiže sa svih strana, i to pomoć od onih koji su vidjeli da je u pravu, kao što je plemićev brat Jacek, zatim su tu i Mateuš, Andrija, a potom su za svatove i ostali seljani darovali stvari nužne za kućanstvo. To u velikoj mjeri podsjeća na čin gradnje Mićanove i Anerine kolibice te moment u kojem dolaze mladići iz okolnih sela da pomognu Mićanu izgraditi novo ognjište i postaviti temelj za kuću u kojoj će živjeti nova obitelj.

Emigracija u Ameriku pojavljuje se u obama romanima, u „Ognjištu“ je u Ameriku otišao Blažić da zaradi, dok je u „Seljacima“ to mogućnost koju kovač stavlja pred Hanku i Anteka kako bi pobjegli od režima i progonstva u Sibir.

Lik župnika, odnosno plovana, više se preklapa u funkciji savjesti zajednice i miritelja nego u samim osobinama. Župnik u „Seljacima“ ima vidljivu zemaljsku crtu, debeo je i živi u raskoši, dok je plovani iz „Ognjišta“ svoj interes za zemaljsko pokazao samo onda kada je Lukanu dao dojavu o prodaji Dolca Kresojića. Sličnost je među tim dvama likovima vidljiva u situaciji u kojoj nagovaraju očeve da se izmire sa sinovima, pri čemu njihovi sugovornici izbjegavaju rješenje i odgovor:

„Nisam se s njim posvadio, pa ga ne ću moliti ni da se pomirimo – reče starac tvrdoglavo.“ (S1, 433)

„– Reci mi, što ti je? Ako mogu, ja ću ti pomoći, a ako ne mogu ja, pomoće dragi Bog. – Samo Un – viruj mi!“ (O2, 15)

U jednoj situaciji Anera biva metom verbalnog napada u odsutnosti, i to kada Jela prigovara Makiću:

„E, 'oću valja oko nje s kapom u ruci, ka' i vi svi muškilji, vrana vam mozak popila! Pa, što j' na njoj drugo neg i na svim ostalim ženetinami?“ (O3, 107.)

Takav način govora podsjeća na ženska ogovaranja i komentare upućene Jagni:

„A da je on jedini...nego za njom jure momci kao za kujom“ (S1,15)

Sličnosti se mogu uočiti i moglo bi se reći da postoje intertekstualne veze. Međutim, treba imati na umu zakonitosti žanra, prije svega romana kao žanra, a potom i romana sa seljačkom tematikom, jer podudarnih motiva nalazimo, kako smo već rekli i u *Side Košutić* i u *Dostojevskoga*. Znači da podudarnosti nisu posljedica međusobnoga čitanja, nego pravila izgradnje likova u određenom žanru.

4. Zaključak

Iako mi je to možda bila namjera prije pisanja ovoga rada, sud o tome je li Budak posegnuo za „Seljacima“, bilo kao izvorom, bilo nadahnućem, kada je pisao „Ognjište“, neću moći donijeti s potpunom sigurnošću. U ovome trenutku nema dovoljno dokaza koji bi bez ikakve sumnje potvrdili ili opovrgnuli bilo koju od tih tvrdnji iz jednostavnog razloga: postoji još mnogo segmenata i slojeva romana koji nisu ni dotaknuti ovom analizom. Pismo koje je spomenuto još u uvodu zapravo jest dokaz koji svakako valja uvažiti, no isto je tako iskaz jedne od osoba o kojima je riječ u raspravi, pa tome treba pristupiti sa zadržkom.

U prethodnim smo poglavljima napravili analizu i sintezu ženskih likova, odnosa očeva i sinova te iznijeli neke podudarnosti. Zaključiti možemo da je zadaća ovoga rada izvršena: svaki se od dvaju proučavanih romana u navedenim segmentima prikazao zasebno, zatim su se provele analiza i sinteza koje su pomogle uvidjeti na koji su način uspostavljene intertekstualne veze. Ta su dva romana nastajala u specifičnim društvenim kontekstima i oba su čvrsto ukorijenjena u ustaljenom romanesknom žanru, odnosno u seljačkom romanu. U obama se romanima osim pojedinačnih ljudskih sudbina obrađuju i društvene teme koje su relevantne za vrijeme radnje. Tako se u „Seljacima“ spominju represija Ruskog Carstva nad stanovništvom, cenzura, rusifikacija obrazovanjem, siječanjski ustanak, odnos Židova i Nijemaca s Poljacima, rascjepkavanje zemlje te odnos seljaka i plemstva. U „Ognjištu“ su među dotaknutim temama problem higijene i smrtnosti djece, prvi svjetski rat, industrijalizacija i odnos prema napretku (primjerice željeznica u Lici) te emigracija u Ameriku.

Činjenica jest da oba romana svoju temu prikazuju na drugačiji način. Ova se analiza usredotočila na promatranje likova i odnosa među likovima kao dokazom intertekstualnosti. U

trenutku završavanja ovoga rada nije pronađeno nikakvih uporišta tvrdnje da postoje čvrste intertekstualne veze među dvama promatranim romanima na razini likova i radnje, a na temelju dosad viđenoga plagijat ili Budakovo vođenje Reymontom kao izravnim uzorom ne dolaze u obzir. Sličnosti su u određenoj mjeri vidljive, ali doimaju se više slučajnošću ili žanrovskim stalnim mjestom, nego posljedicom svjesnoga oponašanja i utjecaja Reymonta na Budaka. Neka bi opširnija raščlamba, koja bi proučavala stil, ideološku komponentu, jezik ili neki drugi element, mogla dati drugačiji odgovor, pa ovaj rad možemo shvatiti kao prvu, uvodnu etapu podrobnije analize koja bi na koncu potvrdila ili opovrgnula zaključak ovoga rada.

5. Literatura

Primarna literatura:

1. Budak, Mile. 1941. *Ognjište. Roman iz ličkoga seljačkog života*, sv. 1-4. Zagreb: Matica hrvatska.
2. Budak, Mile. 1998. *Opanci dida Vidurine*. Zagreb: SysPrint.
3. Reymont, Władysław Stanisław. 1951. *Seljaci*, sv1 i 2. Zagreb: Zora, Državno izdavačko poduzeće Hrvatske.

Sekundarna literatura:

a) knjige

1. Brodzka, Alina et.all. 1996. *Słownik literatury polskiej XX wieku*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
2. Freud, Sigmund – Adam Phillips (ur.) 2006. *The Penguin Freud Reader*. London: Penguin Books.
3. Hutnikiewicz, Artur. 1994. *Młoda Polska*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.
4. Jonjić, Tomislav – Stjepan Matković. 2012. *Iz korespondencija dr. Mile Budaka (1907. – 1944.)*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
5. Malić, Zdravko – Dragica Malić (ur.) 2004. *Iz povijesti poljske književnosti*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
6. Malić, Zdravko – Milan Mirić – Ante Stamać (ur.) 1973. *Polonica: ogledi o Sienkiewiczu, Iwaszkiewiczu, Gombrowiczu, o ferijalnoj književnosti i poljskoj prozi 20. stoljeća*. Zagreb: Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu.

b) članci i poglavlja

1. Beker, Miroslav. 1995. Utjecaj i intertekstualnost. *Uvod u komparativnu književnost*. Zagreb: Školska knjiga. str. 39-60.
2. Benešić, Julije. 1928. Reymontovi „Seljaci“. *Wł.St. Reymont: Seljaci. Sv1: Jesen*. Zagreb: Matica hrvatska.
3. Benešić, Julije. 1951. Władysław Stanisław Reymont. *Seljaci*, sv. 2. Zagreb: Zora, Državno izdavačko poduzeće Hrvatske, str. 655-666.

4. Biti, Vladimir. 2000. Intertekstualnost. *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
5. Čale Knežević, Morana. 1993. Pregled povijesti pojma „intertekstualnost“. *Demiurg nad tuđim djelom: intertekstualnost u romanima Umberta Eca*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, str. 17-46.
6. Čović, Marko. 1941. Budakovi ženski likovi. *Hrvatski ženski list*, 3 (1941) 5/6, str. 5–6.
7. Gojković, Marina. 2020. *Ženski likovi u romanu „S naših njiva“ Side Košutić: interpretacija i metodički pristup*. Diplomski rad.
8. Jelčić, Dubravko. 1995. Predgovor. Mile Budak: *Ognjište I*. Zagreb: Matica hrvatska.
9. Košutić-Brozović, Nevenka. 1973. Hrvatsko-slavenski književni odnosi. *Radovi. Razdio lingvističko-filološki*. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet Zadar, str. 153-198.
10. Kryżanowski, Julian. 1967. Władysław Stanisław Reymont – Powieściopisarz – Epik. *Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza* 2, str. 5-12.
11. Lechowa, Irena. 1968- Pozycja Reymonta wobec kultury ludowej. *Prace polonistyczne/ Studies in Polish literature* 24, str. 62-81.
12. Linker, Tadeusz. 2002. Zainteresowanie Młodej Polski epopeją a „Chłopi“ Reymonta. *Słupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska* 1, str. 87-109.
13. Mańkowska, Janina. 1917. „Ziemia“ Zoli a „Chłopi“ Reymonta: paralela. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 15/1/4, str. 226-286.
14. Maraković, Ljubomir. Romani M. Budaka. *Hrvatska prosvjeta* 27 (1940) 5/7, str. 218–221.
15. Maraković, Ljubomir. 1932. Pripovjedački rad M. Budaka. *Hrvatska revija* 5 (1932) 8, str. 475–477.
16. Milković, Zlatko. 1941. Mile Budak: Ognjište I–IV. dio. *Hrvatski narod*, 3 (1941.), 134, str. 7.
17. Packalen Parkman, Małgorzata Anna. 2010. Femmes fatales polskiej wsi: seksualizm a konwencje społeczno - literackie w powieściach Orzeszkowej, Reymonta i Dąbrowskie. *Slovo*. Uppsala: No. 50, str. 87-105.
18. Prelog, Petar. 2012. Pitanje nacionalnog identiteta u „Podravskim motivima“ Krste Hegedušića. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 36, str. 203-210.
19. Prelog, Petar. 2016. Udruženje umjetnika Zemlja (1929–1935) i umjetničko umrežavanje. *Život umjetnosti: časopis o modernoj i suvremenoj umjetnosti i arhitekturi*, vol 99, No. 2. str. 28-39.

20. Slavić, Dean (I). 2019. *Interpretacija i metodički pristup različitim krajevima i ključnim likovima u Budakovu „Ognjištu“ sa stajališta uporabe biblizama.*
21. Slavić, Dean (II). 2019. *Budakov Blažić kao antagonist i farmakos.*
22. Slavić, Dean (III). 2019. Lukan kao protagonist: Ognjište kao romansa. *Crkva u svijetu*, Vol. 54, No. 4, 2019.
23. Wyka, Kazimierz. 1968. Próba nowego odczytania "Chłopów" Reymonta. *Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej* 59/2, str. 57-105.
24. Wyka, Kazimierz. 1962. Literatura polska lat 1890-1939 w kontekście europejskim. *Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej* 53/3, str. 201-225.
25. Ziejka, Franciszek. 2015. Chłopi Władysława S. Reymonta w drodze do światowej sławy. *Niepodległość i Pamięć* 22/1 (49), str. 121-142.